

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА СОЦІОЛОГІЇ

**Кваліфікаційна робота
магістра**

**СТРАТЕГІЇ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ
МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ**

Виконала: студентка, II курсу,
групи 8.0548
спеціальності 054 «Соціологія»
Бахмацька Н.О.

Керівник: к.філос.н., доцент
кафедри соціології,
Сорокіна О.С.

Рецензент: к.соц.н., доцент
кафедри соціології,
Ратушна Т.О.

Запоріжжя – 2020

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра складається з: 75 сторінок, 44 позиції у списку літератури, 3 додатків.

СТРАТЕГІЯ, ПОЛІКУЛЬТУРНА ВЗАЄМОДІЯ, МОЛОДІЬ, МІСЬКЕ СЕРЕДОВИЩЕ

Мета наукового дослідження: Дослідити специфіку стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.

Об'єкт наукового дослідження: міське середовище.

Предмет наукового дослідження: стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.

Методи наукового дослідження: історичний, системний та структурно-функціональний підходи, метод опитування.

Гіпотеза дослідження: стратегії полікультурної взаємодії обумовлені специфікою родинного виховання.

Висновки: 1. Міське середовище як соціокультурне явище формує відповідний тип особистості, наділений раціональністю, мобільністю, готовністю до змін, умінням поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі.

2. Людині з розвиненими компетенціями полікультурної взаємодії притаманні такі риси: навички спілкування в багатонаціональному трудовому колективі, вміння користуватися ними у своїй практичній діяльності; шанобливе ставлення до національної гідності інших людей, до національних культур, до прогресивних національних традицій, національних звичаїв.

3. Провідними стратегіями полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі є співробітництво, компроміс та уникнення, що відповідає тяжінню до ненасильницьких форм вирішення суперечностей, що виникаю у процесі спілкування та сумісної діяльності.

SUMMARY

Master's qualification work consists of: 75 pages, 51 literature sources, 2 annexes.

TECHNOLOGIZATION, RUMORS, FORMATION OF PUBLIC OPINION

Research purpose is to investigate the mechanisms of technologization of rumors and their influence on the public opinion formation.

Research object is the process of public opinion formation.

Research subject is technologicalization of rumors in the formation of public opinion.

Research methods are systemic, communicative, axiological, activity approaches, case study method.

Research hypothesis is that technologicalization of rumors is due to the use of the Internet as the most operational and mass, as well as the least “controlled” channel of information spread.

Conclusions: 1. Rumors are a peculiar type of communication, in which there is a process of occurrence and informal spread of emotionally painted plot aimed at meeting the actual information needs under the conditions of a lack of information.

2. The process of rumors technologicalization in the formation of public opinion is circular, and it takes place in five stages: emergence of thought, formation of the group, opinion leaders’ activity, decline of interest, fading of idea (its variable modification or beginning of a new circulation circle).

3. It is important to adhere to the principles of information and media literacy in order to minimize technologicalization of rumors in influencing public opinion: identify information, analyze and filter it, evaluate accuracy and reliability, and validate information with at least three sources.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет Соціології та управління
Кафедра Соціології
Рівень вищої освіти Магістр
Спеціальність 054 «Соціологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

В.О. Скворець _____

04 червня 2019 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Бахмацькій Наталії Олександрівні

1. Тема роботи (проекту) Стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі

Керівник роботи Сорокіна Олександра Сергіївна, к.філос.н.

Затверджені наказом ЗНУ від 29 травня 2019 року № 803-с

2. Строк подання студентом роботи 11 січня 2020 р.

3. Вихідні дані до роботи 1. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя. Незалежний культурологічний часопис «І». 2003. № 29. С. 315–325. 2. Новиков А. Методология научного исследования. Москва : Либроком. 280 с. 3. International Dictionary of Education. Vol. 7. Oxford, 1994. P. 3963. 4. Афанасьєва, Л., Рубікондо-Хованова, Інтеркультурне місто як модель інтеграції українських спільнот у сучасний європейський простір. Українознавчий альманах. 2015. Вип. 18, С. 13-17.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

1. Уточнити основні поняття дослідження «стратегія», «полікультурна взаємодія», «міське середовище»; 2. Проаналізувати ретроспективний огляд та сучасний стан дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі; 3. Обґрунтувати методологічні аспекти дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі; 4. Визначити сутнісні риси міського середовища; 5. Розглянути специфіку стратегій полікультурної взаємодії;. 6. Виявити стратегії полікультурної взаємодії молоді в українському міському середовищі; 7. Обґрунтувати опитування як метод дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі. 8. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі. 9. Розробити рекомендації щодо побудови ефективних стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

---

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	05.09.19	05.09.19
Розділ 2	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	14.10.19	14.10.19
Розділ 3	Сорокіна О.С., доцент кафедри соціології	12.11.19	12.11.19

7. Дата видачі завдання 04 червня 2019 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Травень 2019	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Червень-Серпень 2019	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Вересень 2019	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Вересень-Жовтень 2019	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Жовтень 2019	<i>виконано</i>
6.	Проведення соціологічного дослідження	Листопад-Грудень 2019	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Листопад 2019	<i>виконано</i>
8.	Робота над висновками	Грудень 2019	<i>виконано</i>

Студент _____ Н.О. Бахмацька

Керівник роботи (проекту) _____ О.С. Сорокіна

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О. С. Сорокіна

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПОЛІКУЛЬТУНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
1.1. Уточнення основних понять: «стратегія», «полікультурна взаємодія», «міське середовище».....	8
1.2. Ретроспективний огляд та сучасний стан дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі	14
1.3. Методологічні підходи дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі	19
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПОЛІКУЛЬТУНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
2.1. Сутнісні риси міського середовища.....	26
2.2. Специфіка стратегій полікультурної взаємодії.....	30
2.3. Стратегії полікультурної взаємодії молоді в українському міському середовищі.....	38
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПОЛІКУЛЬТУНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ	
3.1. Опитування як метод дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.....	46
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі	48
3.3. Рекомендації щодо побудови ефективних стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі країни.....	51
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	55
ДОДАТКИ.....	59

ВСТУП

Актуальність. Культура будь-якого народу розвивається не ізольовано від культур інших народів, а закономірно знаходиться в контексті світового культурного процесу. Українці століттями творили власну самобутню культуру, наслідуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи і творчо осмислюючи досягнення інших народів. Одним з найважливіших факторів, що сприяють успішному розвитку полікультурній взаємодії, є засвоєння художнього досвіду інших народів. Інтенсивність і плідність цього процесу забезпечують соціально-економічні зв'язки, обумовлені прагненням народів до взаєморозуміння і взаємозбагачення. Так формується загальнолюдська культура, до складу якої входять автономні культури всіх народів. Однак кожен окремий індивід, кожен творець оперує конкретними поняттями, творить конкретній мові, знаходиться під впливом свого середовища. Тобто, він відноситься до національної культури, без якого немає культури загальнолюдської, так само як неможлива національна культура без індивідуального творця.

Становлення світового ринку планетарного типу і стрімке розгортання інформаційної революції свідчать про те, що людство вступає в нову глобальну планетарну еру, переходить до нової універсальної технічної та інформаційної цивілізації. Сьогодні стоїть проблема формування єдності етнокультурного розмаїття, яке є головною умовою існування світової культури як цілісного феномена. Здатність людини розвиватися на полікультурній основі, засвоювати нові культурні цінності стає все більш соціально значущою.

Проблемна ситуація. Більшість населення сьогодні проживає в містах. Відомо, що саме міське середовище є центром для зустрічі різних етносів, найбільш динамічним простором для розвитку креативної думки і інновацій. У той же час, це середовище акумулює найбільш повну палітру соціокультурних, економічних проблем і суперечностей, якщо значимість громадського простору міста ігнорується місцевими лідерами. Сучасне місто являє собою динамічну

середу, яке здатне змінюватися в залежності від існуючої факторного обумовленості, як зовнішнього так і внутрішнього характеру

Об'єкт. Міське середовище.

Предмет. Стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.

Мета. Дослідити специфіку стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.

Для того щоб прийти до поставленої цілі, потрібно виконати такі *наукові завдання*:

- уточнити основні поняття дослідження «стратегія», «полікультурна взаємодія», «міське середовище»;
- проаналізувати ретроспективний огляд та сучасний стан дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі;
- обґрунтувати методологічні аспекти дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі;
- визначити сутнісні риси міського середовища;
- розглянути специфіку стратегій полікультурної взаємодії;
- виявити стратегії полікультурної взаємодії молоді в українському міському середовищі;
- обґрунтувати опитування як метод дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі;
- аналіз та інтерпретація результатів дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі;
- розробити рекомендації щодо побудови ефективних стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі країни.

Гіпотеза. Стратегії полікультурної взаємодії обумовлені специфікою родинного виховання. *Допоміжна гіпотеза.* Провідною стратегією полікультурної взаємодії молоді у конфліктних ситуаціях є уникнення.

Структура дипломної роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Уточнення основних понять: «стратегія», «полікультурна взаємодія», «міське середовище»

Поняття «стратегія» етимологічно походить від грецького слова *strategia* (*statos* – військо і *ago* – веду) та первинно тлумачилося як мистецтво ведення бойових дій (військове мистецтво) [1, с. 865]. Незважаючи на потужний науковий доробок авторів у галузі стратегічного розвитку та наявності різносторонніх тлумачень, щодо поняття «стратегія», залишається неконкретизованим поняття «стратегії полікультурної взаємодії».

Поняття «стратегія» активно досліджується та застосовується в економічній та управлінській сферах. В економіці та теорії управління воно з'явилося в 1960-х роках, коли актуальності набула проблема адаптації організацій до змін зовнішнього середовища. В економічній енциклопедії стратегія визначається як «узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення мети через розподіл, координацію та ефективне використання ресурсів, систему правил і методів реалізації стратегічної концепції розвитку» [2, с. 482].

На сьогоднішньому етапі розвитку наукових теоретичних досліджень існує декілька шкіл стратегічного планування, які по різному підходять до визначення поняття «стратегія». На думку А. Широкова, можна виділити три основні наукові школи:

- 1) традиційна (консервативна) школа ґрунтується на аналізі процесів, що раніше відбувалися та перенесення їх на майбутнє. Увага фокусується на прогнозі, що базується на аналізі минулого та теперішнього стану, формуючи «погляд у майбутнє»;
- 2) футуристична школа, навпаки, засновується на аналізі бажаного майбутнього («погляд з майбутнього»);
- 3) змішана школа містить елементи обох названих шкіл [3].

Інший підхід до класифікації підходів до розуміння сутності стратегії пропонує дослідник Г. Мінтцберг, який проаналізувавши 1500 статей, виділив десять основних шкіл. Всі ці школи, на нашу думку, можна об'єднати у такі групи:

Перша група шкіл: школа дизайну (К. Ендрюс), школа планування (І. Ансофф), школа позиціонування (М. Портер). Друга група шкіл: школа підприємництва (П. Друкер), когнітивна школа (Д. Квінн), школа влади, школа культури. Третя група шкіл: школа навколишнього середовища і школа конфігурацій [4].

Представники школи дизайну розглядали стратегію як метод визначення довгострокових завдань і цілей, визначення напрямку діяльності і ефективного використання ресурсів для досягнення поставленої мети. Прихильники школи планування фокусували увагу на способах досягнення поставленої мети. Для них стратегія – це перелік правил прийняття рішень, які є визначальними в діяльності організації, задля забезпечення стабільності функціонування та розвитку. М. Портер, представник школи позиціонування, пропонує тлумачити стратегію як спосіб реакції на зовнішні можливості і загрози, внутрішні сильні і слабкі сторони, результатом чого має стати створення унікальної і цінної позиції.

Представники другої групи шкіл більше уваги приділяли саме процесу формування стратегій. Так, прихильники школи підприємництва розглядали формування стратегії, як процес осягнення принципів та ідей людським розумом. Стратегія в даному випадку носить абсолютно особистісний характер, і будується на основі передбачення, інтуїції. Подальшого розвитку ця ідея набула в когнітивній школі, де увага акцентувалася на логіці і пізнанні. Центральною ідеєю школи є те, що процес формування стратегії є в тому числі процесом пізнання, і відбувається на основі набутого досвіду, власної структури знань і ментальності. Школа влади розглядає формування стратегії як процес переговорів, а школа культури вказує на те, що формування стратегії є колективним процесом.

Школа зовнішнього середовища стверджує, що побудова стратегії це процес, який ініціюється під впливом зовнішніх факторів. І нарешті, школа конфігурацій спирається у виборі стратегії на життєвий цикл організації.

Семантичне визначення слова «полі» як множини відносно до полікультурного суспільства підкреслює межі простору суспільства, яке характеризується багатокультурною різноманітністю, а також ущільненням простору існування багатьох культур через диверсифікацію та диференціацію культурних відмінностей. Слово «культура» походить від латинського «cultura», буквально означає обробку, догляд, поліпшення, обробіток. У класичній давнині його вперше було зафіксовано у роботі Марка Порція Катона «De agri cultura» (III ст. до н. е.), присвяченій землеробству. Багатозначності слово «культура» набуло у відомого римського оратора та публіциста Цицерона. В одному зі своїх листів він говорить про «культуру духу», тобто про розвиток розумових здібностей, що є гідною метою для вільної людини і дається завдяки заняттям філософією.

У середньовічній Європі слово «культура» вживалося тільки у словосполученнях й означало ступінь майстерності в якій-небудь галузі, оволодіння розумовими навичками (наприклад, *cultura juris* – вироблення правил поведінки, *cultura scientiae* – засвоєння науки, *cultura literarum* – вдосконалення письма). Починаючи з XVIII ст., згідно з висновками лінгвістів слово «культура» стає окремою, самостійною лексичною одиницею, означаючи обізнаність, освіченість, вихованість – все те, що зараз ототожнюють з культурністю. Завдяки зусиллям філософів та істориків, за останні три сторіччя латинське слово увійшло в усі європейські мови, набуло універсального значення, перетворилося на філософське поняття і стало об'єктом наукових досліджень. Сьогодні визначень поняття «культура» налічується близько 500 [5, с. 224]. Великий тлумачний словник сучасної української мови дає поняттю «культура» таке визначення – це сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії [6, с. 472].

Зазначимо, що у дослідженнях зустрічається визначення полікультурного суспільства, яке обмежується лише аспектами багатоетнічності. Ми ж розглядаємо багатоетнічність як один з компонентів полікультурного суспільства і поділяємо думку М. Рудя про те, що полікультурне суспільство – найважливіша й основна категорія соціальної філософії та теоретичної соціології, що означає історично конкретний тип соціальної системи, яка передбачає об'єднання різних людей з усією сукупністю форм взаємодії та взаємозалежності, де економіка виконує функцію адаптації, політика – досягнення мети, а культурні символи – підтримки зразка взаємодій у системі [7, с. 18].

У філософському енциклопедичному словнику взаємодія трактується як «загальна форма зв'язку тіл і явищ, що виражається в їх взаємному впливі один на одного і зміні ...». При цьому підкреслюється, що, по-перше, без взаємодії неможливе існування будь-яких матеріальних об'єктів, систем, так як саме воно пов'язує воедино їх елементи, визначає їх склад, структурну організацію і відбуваються в них зміни; по-друге, в матеріальних системах воно виступає як діалектична зв'язок причини і слідства, які постійно міняються місцями.

Отже, полікультурна взаємодія – це такий принцип функціонування і співіснування в певному соціумі різних етнокультурних спільнот з властивим їм усвідомленням власної ідентичності, забезпечує їх рівноправність, толерантність і органічність зв'язку з широкою крос спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність і визначення загальної загальнодержавної системи норм і цінностей, які складають основу громадянської свідомості кожного члена соціуму. Здатність людини розвиватися на полікультурній основі, засвоювати нові культурні цінності стає все більш соціально значущою. Це один з ефективних механізмів соціокультурної динаміки.

Місто є своєрідним соціокультурним середовищем, що охоплює соціальний світ, матеріальні й духовні умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей. Іншими словами, міське середовище – це і ландшафт, і

люди, і способи їх взаємодії, і виробничі процеси, якість життя, рівень інформаційного обміну, особлива соціальна структура тощо. Німецький соціолог

М. Вебер виокремлює характерні ознаки міста: величину, різноманітність занять мешканців, наявність регулярного товарообміну (ринку), відсутність специфічного знайомства між сусідами. Проте, на думку соціолога, жодна з цих ознак не може бути вирішальною дефініцією у визначенні міста, оскільки, означуване поняття утворюється на основі кількох взаємопов'язаних факторів водночас. Соціальні аспекти міського життя у різних проявах вивчав

Г. Зіммель, приділяючи значну увагу основним формам соціальної взаємодії: соціальному розшаруванню, конкуренції, функціональності міських контактів, соціальній диференціації тощо. Прагнучи виокремити чинники впливу на розвиток індивіда в зазначеному середовищі, соціолог проводить паралелі між великим містом і поселенням з меншою чисельністю осіб. Беручи за основу психологічний та соціологічний аспекти, Г. Зіммель розглядає процес становлення, розвитку та буття людини в міському локусі. На думку аналітика, «велике місто своєю вуличною штовханиною, швидким темпом і різноманіттям господарського, професійного і громадського життя створює досить складні психологічні умови, які вимагають більшої затрати свідомості.

І той глибокий контраст, що існує між життям великого міста і життям маленького міста чи села, що відрізняється повільним, звичним і рівномірним духовним і розумовим ритмом, цей глибокий контраст вноситься до наших органів чуття, – фундаменту нашого духовного життя, – і в ту кількість свідомості, витрати якої жадає від нас велике місто, як від істот, що пізнають лише на підставі розбіжностей» [7, с. 315]. Справді, у жителів міста послаблюються первинні міжособистісні контакти, духовне життя характеризується прагматизмом і розрахунком, що призводить до збайдужілості та духовної збіднілості. На протиріччя навколишнього середовища городянин реагує здебільшого розумом, а не почуттями, виникає процес зворотності світосприймання. Одна особа розуміє іншу, відмовившись

від позиції співпадіння переживань («я переживаю цей світ так само, як і ти») і приймає позицію індивідуальних світосприймань. Суспільний образ міста створюється за допомогою компонентів, що співвідносяться з предметними формами - шляхів, меж, районів, вузлів, орієнтирів. То ж, сприймаючи елементи міста, в оглядача утворюється образ, що існує не сам по собі, а в тісному взаємозв'язку елементів.

Образ міста чи його окремі елементи, зокрема, не є однаковим для всіх мешканців, адже, слід враховувати й емоційно-психологічний стан людини під час сприйняття об'єкту. К. Лінч репрезентує місто «конструкцією в просторі, але гігантського масштабу, те, що можна сприйняти лише протягом тривалого часу» [8], акцентуючи увагу на внутрішньому бутті людей та їхній діяльності. Процес сприйняття міста, за К. Лінчем, не є послідовним, а має більш фрагментарний характер, тобто, у кожного мешканця міста є свої власні асоціації, пов'язані з певною частиною міста, образом, що виникає під час особистих вражень чи спогадів. «В будь-який момент тут всього значно більше, ніж око здатне розпізнати, ніж вухо здатне почути; вигляд і оточення неначе очікують, щоб їх дослідили.

Все сприймається не саме по собі, а по відношенню до навколишнього середовища, до зв'язаних ланцюжком подій, до пам'яті про колишній досвід» [8] – доводить вчений, відзначаючи важливість візуальних, слухових, тактильних видів чуття у сприйнятті міста людиною та створенні його подальшого образу. Щоб пізнати особливості міста, недостатньо зрозуміти його як «річ у собі», слід сприймати його таким, яким воно є для його мешканців. Таким чином, осмислення міста особою, яка відіграє активну творчу роль, відбувається у процесі взаємодії сенсорних особливостей середовища, структури суб'єкта та архетипу свідомості. Виходячи з теоретичних положень соціологічних досліджень, можемо зробити висновки, що категорія «міський спосіб життя» характеризується такими ознаками, як підвищена мобільність, інтенсивність та анонімність людських контактів, відмирання сусідських

стосунків, послаблення традицій у регулюванні поведінки особистості внаслідок посилення формального соціального контролю тощо.

Міське середовище як соціокультурне явище формує відповідний соціально-психологічний тип особистості, наділений раціональністю, мобільністю, готовністю до змін, умінням поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі. Пізнаючи місто, людина пізнає своє оточення і, власне, саму себе.

Отже, процес формування стратегії є процесом пізнання, і відбувається на основі набутого досвіду, власної структури знань і ментальності. Здатність людини розвиватися на полікультурній основі, засвоювати нові культурні цінності стає все більш соціально значущою. Це один з ефективних механізмів соціокультурної динаміки. Міське середовище є складною багаторівневою системою, об'єднуючою зони організації різних соціальних процесів і життєдіяльності населення

1.2. Ретроспективний огляд та сучасний стан дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі

Перебування іноземців на нашій території має тривалу історію та є складовою різноманітних міжнаціональних та міжконфесійних контактів, що характерні для історії України. Власне формування української нації відбувалося за умов тісної взаємодії з представниками різних етносів та культур. Історично-культурне довкілля, в якому перебувала Україна протягом століть, було надзвичайно різноманітним. Ситуацію з українським життєвим простором не можна охарактеризувати, беручи до уваги лише такі поняття як Схід і Захід, Північ і Південь. За гіпотезою українського історика Я. Дашкевича, територію України можна віднести до так званого Великого кордону - культурного пограниччя між групами цивілізацій.

Сьогодні питання культури та полікультурності є об'єктом дослідження різних наук, зокрема філософії, етнографії, культурології, соціології, історії, психології. Власне проблема полікультурності стала предметом уваги

філософів порівняно недавно – з другої половини ХХ ст. Це пов'язано з тим, що на цей час припадає зростання процесів глобалізації, взаємопроникнення, зіткнення культур і цінностей. За таких умов зросло значення діалогу й конструктивної взаємодії різних культур.

Філософський аспект цієї проблеми розкрили російські філософи М. Бахтін та В. Біблер, які розробили концепцію діалогу культур. Єдність національного й загальнолюдського в культурі досліджували В. Барановський, Г. Батіщев, питання соціокультурної й етнічної толерантності - С. Кримський та Н. Петрук. Що стосується сучасного українського суспільства, то воно є полікультурним, бо об'єднує людей різних національностей з усіма формами взаємодії та взаємовпливів. На це вказує один із найвидатніших славістів світу С. Грачотті. За його словами, сьогодні українці, з одного боку, повинні зберегти культ коріння, історії, утримати увагу до своїх традицій, а з іншого – дотримуватись ідеї концептуального плюралізму. Тобто вони мають залишатися вірними національному культурному корінню й культивувати концепцію плюралізму. Україна, на думку вченого, – унікальна країна. Вона не є суто Заходом, Північчю, Півднем чи Сходом, а всім разом. Україна є живим прикладом культурного співжиття та співіснування, який може слугувати моделлю для всієї Європи [9, с. 30-32].

Через територію України до кінця ХVІІІ ст. проходили, як наголошує Я. Дашкевич, кілька важливих природних й антропогенних кордонів: біологічний – між степом і лісом, гідрографічний – між басейнами Чорного та Балтійського морів, соціально-економічний – між кочівництвом і осілим хліборобством, етноконфесійний – між слов'янами-християнами й тюркамиязичниками (згодом мусульманами), культурний – між цивілізаціями Заходу, тобто широко взятої Європи, і Сходу – не менш широко взятої Азії. Протягом століть це були дуже тісні політичні, військові та культурні контакти [10, с. 25- 26].

Перші дані про іноземців містяться вже в «Повісті минулих літ». Там дано детальну характеристику народів світу, своєрідний етнографічний опис.

Класифікацію народів автор зробив на основі біблійної генеалогії, давши опис і самих слов'ян. Через половців, нехристиян, у літописній розповіді світ чужинців порівнюється зі «своїм», християнським, світом. Головне протиставлення між «своїми» і «чужими» здійснено не за етнічною, а за релігійною ознакою. Разом з тим у той час обережне ставлення до іноземців поєднувалося в суспільній свідомості з готовністю до контактів, відкритості.

Міжнародні зв'язки Київської Русі були досить широкими. У містах було багато іноземців. У той час, коли Середземне море перебувало під арабським пануванням і впливом (а пізніше - під турецьким), і головний шлях торгових зв'язків західних та східних країн (аж до ери хрестових походів) пролягав через Дніпро (славнозвісний «шлях із варяг у греки»), Україна була головним регіоном торгівлі Заходу зі Сходом. Саме через українські землі, через басейн Дніпра не одне століття проходила головна торгова артерія Європи, що пов'язувала тогочасний Захід із Візантією і далі – з Кавказом і Середньою Азією [11, с. 513]. За князівських часів українські землі перебували під впливом різних релігійних течій: зі сходу – мусульманство та юдейство (відповідно волзькі болгари і хозари), з півночі – варязьке язичництво, з півдня і заходу – християнство у візантійській і латинській формах. На руських землях знайшли собі прихисток вірмени, які тікали від ісламського гноблення на батьківщині, вічно мандруючі євреї тощо. Саме через це давньоруське суспільство відрізнялося відкритістю, широтою міжетнічних контактів та міжнародних зв'язків.

У XIV-XVI ст. спільним надбанням народів Великого князівства Литовського став розвиток торгівлі за рахунок налагодження зв'язків між північчю Європи та Середземномор'ям, спільно вироблена литовсько-руська правова система і законодавчі акти (Литовські статuti). У цей час КиєвоВіленське відгалуження православ'я значною мірою послужило як каталізатором культурного розвитку, так і фактором підтримання традицій. У часи Великого князівства Литовського його народи – майбутні литовці,

білоруси, українці – набули першого масштабного досвіду співіснування спільнот з різними віросповіданнями й традиціями в одній державній системі.

У XVI ст., на час Люблінської унії, Польща переживала загальне піднесення. Це був період правління Зигмунда II Августа (1548-1572), котрий називають «золотим віком» Польщі, добою найвищого розквіту її політичної культури. Польське королівство у середині XVI ст. було чи не єдиним острівцем громадянського миру та внутрішньої злагоди на тлі кривавих конфліктів, що вирували у тогочасній Європі. Православним і протестантам Великого князівства Литовського не могла не імпонувати конфесійна толерантність, програмові гасла якої в ухвалах польських сеймів звучали так: «Вільно кожному вірити відповідно до свого сумління» [11, с. 197-198].

У цей час Україна витворила специфічний, власне, європейський варіант православ'я. Україна XVI-XVII ст. – Україна Костянтина Острозького, Петра Могили, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи – була частиною польського, а отже, європейського культурного кола. Полікультурність і поліконфесійність сприяли розвитку толерантності, діалогу. Релігійну толерантність у цей час, на думку Н. Яковенко, «можна вважати не так результатом продуманої політики, як стихійним наслідком, по-перше, етноконфесійної строкатості населення, а по-друге - політичної кон'юнктури, яка змушувала рахуватися з релігійною традицією більшості мешканців» [12, с. 234].

Отже, можна стверджувати, що українці приречені на толерантність. Така ситуація склалася ще й з об'єктивних причин, зокрема вагому роль відіграло розташування України поміж різноманітними релігійними центрами впливу. Державна політика фаворитизації одних конфесій ціною дискримінації інших шкодила всім, перш за все державі та її улюбленцям. Натомість мирне співіснування релігій лише сприяло взаємозбагаченню. Обравши неконфліктний варіант вирішення релігійних проблем, наші предки заклали передумови нинішнього шанобливого ставлення до інших конфесій. Попри панування церкви Володимирівського хрещення, українські землі стали «місцем

зустрічі» різних конфесій і релігійних течій. В Україні неможлива агресивна риторика засудження всіх, хто не належить до «канонічного», «єдиновірного» сприйняття Бога. Історичним результатом цього періоду стало те, що, на думку культуролога О. Пахльовської, розвиваючись у руслі європейської багатокультурності, відкритості до інших вимірів, Україна засвоїла категорію «Інший».

В часи перебування України у складі Речі Посполитої Україною цікавилися культурно-освітні діячі, сюди охоче навідувались, тут вільно проживали й творили відомі представники європейської ренесансної культури - Філіп БуонаккорсіКаллімах, Юлій Помпоній Лет, Конрад Цельтіс, Ієронім Празький, Ян Лятос, Кирило Лукаріс, Мелетій Пігас, Никифор Параскез. Осідали вони переважно у Львові й Острозі. Поряд із цими містами головними центрами культурного та наукового життя були Київ, Перемишль, Замостя. Яскравим феноменом була й мовна комунікація у старій (давній) Україні, населення якої не мало особливих проблем ні з польською, ні з кримськотатарською, ні з молдавською, російською чи турецькою мовами.

У програмі Києво-Могилянської академії викладали слов'янську, грецьку, польську, латину, німецьку, французьку та давньоєврейську мови. Щодо цього український історик та громадський діяч Я. Ісаєвич зазначає, що єрусалимський патріарх Паїсій, відвідавши Київ у 1649 р., відзначав, що викладачі колегіуму навчали своїх вихованців «слов'янській як притаманній їм, латинській як благопотрібній їм, живучим між латинами, і частково грецькій» мов [13, с. 570].

Зв'язок Києво-Могилянської академії з представниками інших культур здійснювався різними способами. Можна говорити про два їхніх спрямування. В одному вона виступає переважно як сторона, що вивчає, переосмислює та сприймає, а в іншому – як сторона, що випромінює культурні впливи та сприяє розвитку духовного життя інших народів. Перші стосуються переважно зв'язків Києво-Могилянської академії з установами й культурними діячами Західної Європи, другі - східних та південних слов'ян (Росії, Білорусії), деяких інших слов'янських народів (Сербії, Болгарії), а також новонавернених представників

азійського населення. В цих двосторонніх міжнародних зв'язках Києво-Могилянська академія, зберігаючи й модифікуючи відповідно до потреб часу, передусім розвитку наук і суспільного поступу, православні традиції духовного життя, виступила як посередник між культурами Заходу і Сходу. На Запоріжжі також жили представники різних національностей.

За словами дослідника історії українського козацтва Д. Яворницького, «в Сичи можно было встретить всякие народности, чуть ли не совсем света выходцев, как то: украинцев, поляков, литовцев, белоруссов, великоруссов, донцев, болгар, волохов, черногорцев, татар, турок, жидов, калмыков, грузин, немцев, французов, итальянцев, испанцев и англичан» [14, с. 143]. Вони брали участь у бойових походах, були в числі козацької старшини й навіть дехто ставав гетьманом.

Отже, очевидним на сьогодні є те, що у сучасному українському суспільстві відносини між представниками різних культур, етнонаціональних і релігійних груп будуються, переважно, на основі рівноправності, толерантності, взаємоповаги й визнання рівноцінності кожної з них.

1.3. Методологічні підходи дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі

Для всебічного вивчення проблеми полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі необхідно застосування широкого спектру загальнофілософських та соціологічних підходів. Наскрізною методологією нашого дослідження є структурний-функціоналізм.

Структурно-функціональний підхід у дослідженні соціальних явищ був вперше використаний Т. Парсонсом, та отримав подальшу розробку у працях Р. Мертона. Структурно-функціональний підхід це один з принципів системного дослідження соціальних явищ і процесів як структурно розділеної цілісності, в якій кожен елемент займає певне місце та виконує певне функціональне призначення в підтримці та зміні соціальної системи. Діяльність елементів системи програмується загальною структурною організацією,

займаними ними позиціями і виконуваними ролями. Завдяки структурно-функціональному аналізу можливе розділення складного об'єкта на складові частини (підсистеми, компоненти, елементи), вивчення зв'язків між ними, визначення притаманних їм специфічних функцій, спрямованих на задоволення відповідних потреб системи.

Необхідною умовою вивчення складного об'єкта є його структурація. Вона дозволяє виділити, а потім описати істотні складові досліджуваного об'єкта (його елементи, компоненти, зв'язки, функції, підсистеми). Структураційне вивчення передбачає поділ на складники та встановлення характеру взаємозв'язків між ними. Сутнісною характеристикою об'єкта як системи є його структура, проте вона реалізується в його функціях, що дозволяє розглядати досліджуваний об'єкт як структурно-функціональну цілісність [15, с. 11].

Застосування структурно-функціонального підходу в дослідженні проблеми дипломної роботи дає можливість визначити місце та функціональне призначення полікультурної взаємодії серед молоді в міському середовищі, проаналізувати їх взаємозв'язок та взаємовплив. Окрім цього цей підхід дає можливість дослідити внутрішню будову стратегії, виявити закономірності процесу впорядкування її складових, проаналізувати характер та специфіку зв'язків між цими елементами.

Виходячи з того, що полікультурна взаємодія є складним соціальним феноменом, доцільно звернутися до системного підходу. Концептуальні моделі системного підходу до пояснення складних явищ сучасного життя з'явилися у вигляді загальної теорії, якій приписувалась здатність пояснити всі явища матеріального та нематеріального світу. Одним з основоположників системного підходу є Г. Спенсер, згідно з якими весь соціальний світ являє собою ціле або організм, що можна представити у вигляді взаємодіючих частин. Проте, справжніми розробниками загальної теорії систем визнаються А. Богданов та Л. фон Берталанфі [15, с. 9].

Основою системного підходу є визнання цілісності складних об'єктів, його меж і наявності у нього внутрішніх і зовнішніх зв'язків. Таким чином він орієнтує дослідника на розкриття цілісності об'єкту і механізмів, що забезпечують її, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкту і зведення їх в єдину теоретичну картину. Тобто ключовою позицією означеного підходу є те, що досліджуваний об'єкт розглядається як певна множина елементів, цілісність якого обумовлена взаємозв'язками цих елементів. При цьому увага фокусується на виявленні багатоманітності зв'язків і відносин, що мають місце як в середині самого досліджуваного об'єкта так і з його взаємовідношеннями з зовнішнім оточенням [16, с. 559].

Тобто, систему можна визначити як сукупність елементів, що взаємопов'язані між собою, утворюючи певну цілісність, єдність. До загальних характеристик системи можна віднести: цілісність, структурність, функціональність, взаємозв'язок із зовнішнім середовищем, цілеспрямованість, ієрархічність, самоорганізацію. Відповідно з цими характеристиками сформувались методологічні принципи дослідження:

- принцип цілісності, відповідно до якого досліджуваний об'єкт складається з множини окремих частин, інтегрованих в єдине ціле;
- принцип примату цілого над складовими частинами (емерджентність);
- принцип ієрархічності, що визначає підпорядкованість елементів і компонентів системі в цілому;
- принцип структурності - визначає способи зв'язку між елементами та компонентами;
- принцип самоорганізації - іманентна здатність до підтримки, відтворення та вдосконалення своєї організації;
- принцип взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, що постулює, що жодна система не є самодостатньою, вона динамічно змінюється у залежності від мінливих умов оточуючого середовища [15, с. 10].

Зважаючи на останній зазначений методологічний принцип системного підходу, на нашу думку, доцільним є звернення до ситуаційного підходу. Цей підхід був сформований в 1960-х роках американськими вченими П. Лоуренсом і Дж. Лорш, Дж. Томпсоном, Р. Шерманом та ін. Серед вітчизняних дослідників можна виокремити - І. Пригожин, В. Щербина та ін.

В межах ситуаційного підходу постулюється необхідність врахування контексту, специфіки ситуації, міського середовища при аналізі досліджуваного об'єкта. Висхідна теза даного підходу наступна: «неможливо забезпечити створення таких структур, методів, типів організаційного порядку, які були б ідеально пристосовані для будь-якого часу, цілей, цінностей, ситуації та інших умов діяльності» [17]. Відповідно, першочерговим завданням є визначення умов реальності, в яких відбувається функціонування, розвиток досліджуваного об'єкта.

В межах ситуаційного підходу була розглядається проблема міського середовища, а також її взаємодія з об'єктом. Згідно з означеним підходом, міське середовище не є чимось однорідним, стійким для всієї системи. Навпаки, воно є динамічним, варіаційним, складним, багат шаровим. Така складність умов функціонування та розвитку об'єкта є першопричиною того, що кожний окремий дослідницький акт необхідно розпочинати з дослідження міського середовища.

Таким чином, системний підхід в нашому дослідженні застосовується при дослідженні міського середовища та полікультурної взаємодії як складних систем. Використання означеного підходу дає можливість проаналізувати їх елементи, зв'язки, що виникають між ними, їх підпорядкованість, ієрархію, функціонування, цілісність, розвиток. Це сприяє вивченню сутності та особливості досліджуваних об'єктів. При цьому системний підхід дає можливість виявити та проаналізувати різні зв'язки та відношення, що виникають у середині досліджуваного об'єкта.

Життя є мінливим, непостійним, що обумовлює зміну у полікультурній взаємодії молоді. Тому використання ситуаційного підходу дає можливість

сфокусуватись на ситуації «тут, і зараз». При дослідженні полікультурної взаємодії молоді, використання означеного підходу дає можливість вивчити умови міського середовища, що безпосередньо чи опосередковано впливають на структуру стратегії, її характер та спрямованість.

Дослідження полікультурної взаємодії молоді базується на історико-генетичному підході. Цей підхід передбачає дослідження соціальної реальності як такої, що постійно змінюється у просторі та часі, як процесу, що підпорядковується об'єктивним закономірностям [18, с. 136]. Він передбачає дослідження виникнення, становлення та розвитку об'єкта, явища. У межах дослідження вивчались закордонні та вітчизняні теорії, що дає змогу простежити не лише загальну динаміку створення концепцій та підходів, а й порівняти вітчизняні доробки з закордонними, простежити культурні, ментальні особливості. Історико-генетичний підхід дає можливість розглянути проблему дипломної роботи з різних наукових позицій та створити цілісну картину розуміння цього процесу. Дотримуючись цього підходу, ми розкриваємо внутрішню динаміку соціальних процесів і явищ, пояснюємо ті їх особливості, які обумовлені генетичним зв'язком з іншими процесами і явищами [18, с. 136].

Кожне суспільство, локальна група є унікальними за своїми особливостями, характерними рисами, що обумовлює відмінність в оцінці одних і тих же явищ, соціальних процесів, дій тощо. Для більш глибокого та всебічного розуміння особливостей молоді необхідне використання компаративного підходу. Компаративний аналіз дозволяє виявити подібності та відмінності досліджуваного об'єкту, які базуються на співпадінні або неспівпадінні певних ознак. У межах дослідження завдяки компаративному підходу можна виявити загальні, спільні та відмінні риси.

Полікультурна взаємодія це складне явище, що немає однозначних характеристик виміру. Тому, для розуміння специфіки необхідне використання аксіологічного підходу. Вважається, що поняття «аксіологія» було введено в науковий обіг у 1902 році французьким філософом П. Лапі. Сама по собі

аксіологія – це філософська дисципліна, що займається дослідженням поняття «цінність», а також природу та специфіку ціннісних суджень [16, с. 62]. Цінності – «це перевага певних смислів і побудованих на їх основі способів поведінки» [15, с. 17]. Кожна людина має власну сформовану систему цінностей, що базується на цінностях більш загального рівня. Ця ціннісна система й визначає специфіку сприйняття добробуту (які характеристики людина вкладає у цей феномен тощо). Використовуючи аксіологічний підхід, ми можемо дослідити цінності особистості та їх вплив на оцінку рівня добробуту.

Міждисциплінарний підхід використовується з метою дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді не просто у руслі соціологічного знання, а з урахуванням розвитку основних тенденцій в різних суміжних суспільних науках, зокрема в етнології, історії.

Тож, дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі потребує використання комплексу методологічних підходів, які застосовуються на різних етапах аналізу досліджуваного об'єкту. Наскрізною методологією нашого дослідження є структурно-функціональний підхід, на який накладаються такі соціологічні підходи як системний, ситуаційний, історико-генетичний, компаративний, аксіологічний та міждисциплінарний.

Підсумовуючи результати розділу, слід вказати, що в ньому проаналізовані теоретичні підходи до визначення основних понять дипломної роботи (зокрема стратегія, полікультурна взаємодія та міське середовище). Стратегія об'єднує людей для досягнення спільної мети. Це метод визначення довгострокових завдань і цілей, визначення напрямку діяльності і ефективного використання ресурсів для досягнення поставленої мети. Полікультурна взаємодія - це такий принцип функціонування і співіснування в певному соціумі різних етнокультурних спільнот з властивим їм усвідомленням власної ідентичності, забезпечує їх рівноправність, толерантність і органічність зв'язку з широкою крос спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність і

визначення загальної загальнодержавної системи норм і цінностей, які складають основу громадянської свідомості кожного члена соціуму. Міське середовище як соціокультурне явище формує відповідний соціально-психологічний тип особистості, наділений раціональністю, мобільністю, готовністю до змін, умінням поєднати власні інтереси з інтересами інших, здатністю долати труднощі. Пізнаючи місто, людина пізнає своє оточення і, власне, саму себе.

Методологічну основу наукової роботи становить структурно-функціональний підхід, який доповнюється використанням таких загальнонаукових підходів як: системний, ситуаційний, історико-генетичний, компаративний, аксіологічний та міждисциплінарний.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПОЛКУЛЬТУНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

2.1. Сутнісні риси міського середовища

Міська проблематика була актуальною, можна сказати, з моменту створення перших міст. Знання про міста, аспекти вивчення змінювались та розширювались у відповідності до змін самих міст та суспільства. В умовах, що змінюються, необхідне відповідне розуміння цих трансформацій. Відповідно, необхідною є і розробка адекватних підходів до дослідження міської проблематики, аналізу того, що відбувається, територіальної та часової специфіки. У даній статті ми проаналізуємо основні напрямки досліджень міського середовища в контексті їх історичного становлення та детальніше зупинимось на підході до вивчення сучасного міста, пов'язаного з вивченням міської морфології. Вивчення міського середовища на етапі його становлення здійснювалося ще у роботах давньогрецьких філософів та у роботах, трактатах, що походять зі Стародавнього Сходу.

Основні акценти було розставлено на уявленнях про ідеальне місто (розташування поселень, розподіл мешканців за статусами, розподіл праці у відповідності зі статусами та можливостями), а також проаналізовані форми державного правління (існуючі та ймовірні) у полісах (містах-державах). Східні трактати були у більшій мірі присвячені архітектурному напрямку, тому, як мають бути організовані та яким чином мають будуватися міста. Середньовічні міста формувалися навколо чітко визначеного укріпленого центру. Про середньовічні міста у своїх роботах писали Ф. Бродель, О. Шпенглер. Міста епохи Відродження знаходили своє відображення у тогочасній теорії архітектури (трактати Л. Альберті, Палладіо), у проектах ідеальних міст (зокрема, у Скамоцци), а також в утопічному творі Т. Кампанелли «Місто Сонця», де він описував ідеальне для існування суспільства місто, відповідні йому устрій та правління.

У роботах класиків соціології, серед яких місто аналізували зокрема Ф. Тьонніс, Г. Зіммель, К. Маркс, Е. Дюркгейм та М. Вебер, дослідження міста відбувалося в основному в руслі аналізу соціальної структури міста, особливостей населення міст різних історичних періодів (наприклад, суспільство і спільнота у Ф. Тьонніса, органічна та механічна солідарність у Е. Дюркгейма), також у роботах класиків соціологічної теорії особлива увага приділялася особливостям міського способу життя (зокрема у роботах Г. Зіммеля та М. Вебера), нерівностям, що формуються у містах (найбільш детально висвітлено у К. Маркса, Г. Зіммеля). Для представників чиказької школи міська проблематика стала центральною.

Більшість її засновників у своїх роботах аналізували міський простір, приділяючи увагу різним аспектам міського середовища. Р. Парк, Л. Вірт, Е. Бьорджес, Х.Хойт, Харріс та Урман намагалися дослідити закономірності структурування міського простору, розташування його окремих частин, розселення та взаємодії мешканців. Зокрема, Р. Парк розглядав місто як організм, всі частини якого перебувають у тісній взаємодії, виконуючи притаманні їм функції. Л. Вірт сконцентрував увагу на міському стилі життя, параметрах, що характеризують місто: кількості, густоті та гетерогенності населення. Е. Бьорджес та Х. Хойт розвивали теорію концентричних зон та теорію секторів. Ці теорії дозволили структурувати міський простір та здійснити аналіз причин та закономірностей такого структурування. У руслі вивчення просторової організації міста також розвивали свою теорію множинних ядер Харріс та Ульман.

У подальшому соціологія міста продовжила свій розвиток у багатьох напрямках, наприклад, конфлікти, суперечності та «колективне споживання» (М. Кастельс), концепція простору з точки зору соціального життя людини, типів простору (Г. Лефевр), специфіка концентрації економічної активності (М. Сторпер та Д. Волкер), реорганізація соціального простору, значення місцевих конфліктів (Д. Хервей), динаміка виробництва та розвиток сфери послуг (А. Скотт) та інші. Це лише окремі приклади аналізу проблематики

сучасного міста, які показують різноманітність та різноплановість підходів. За радянських часів дослідження міста також знаходили своє відображення, і радянська соціологія міста стала відносно автономним напрямком. Тут особлива увага приділялася взаємодії міста та села, проблемам та перспективам урбанізаційних процесів та розробкам щодо ефективного соціально-економічного міського планування, побуту міського населення (серед представників соціології радянської доби, які працювали над міською проблематикою – В.Рукавишніков, А. Шкаратан, Н. Барабаш та інші).

На пострадянському просторі продовжують аналіз міської проблематики О. Філіппов, І. Шмерліна, М. Вільковський, А. Байбурін та багато інших дослідників. Фокус їх уваги зосереджується на соціологічному аналізі простору, усвідомленні мешканцем міста свого життєвого простору у різних його проявах, соціології архітектури, семіотиці простору відповідно. Крім того, міський простір активно вивчається в рамках суміжних наукових напрямків, наприклад, географії (Д. Харвей, В. Холіна, П. Хагет), культурології (Л. Трушина, Д. Алісов), антропології (С. Смирнов, А. Андреев). Міська проблематика розробляється також і в міждисциплінарних та порівняно нових напрямках, прикладами яких є гуманітарна географія (Д. Замятін), брендинг міст (Д. Візгалов), соціологія архітектури (М. Вільковський). Підсумовуючи, виділимо кілька основних напрямків дослідження міського простору в залежності від предметної сфери аналізу міста у різних авторів та в рамках різних підходів.

Вивчення фізичного середовища міста, його архітектурних особливостей. До цього напрямку віднесемо підходи, в яких місто розглядається як структурований певним чином простір, досліджуються параметри та особливості цього структурування. В залежності від історичного періоду розробки теорій та напрямків, можливе як вивчення фізичних параметрів як таких (наприклад, стародавні східні трактати про особливості архітектурної організації міста) або ж фізичних параметрів з урахуванням соціальної

складової (зокрема, вивчення районування міста з урахуванням специфіки населення різних частин міста в роботах Е. Бьорджесса та Х. Хойта).

Вивчення міського населення, розподілу його на групи: основна увага зосереджена на вивченні населення міста, відносин між різними його групами (Г. Зіммель, М. Стопер, Д. Волкер). До цього напрямку також можуть бути віднесені конфліктні теорії міста (підходи К. Маркса, Д. Хервея, М. Кастельса).

Міський спосіб життя та організації буденності. В рамках такого узагальненого підходу також можна виділити декілька основних течій. Це вивчення урбанізації як нової форми організації суспільного життя та взаємодії (М. Вебер, Г. Зіммель) і протиставлення сільському способу життя та життю міст більш раннього, якісно відмінного періоду (Ф. Тьонніс, дослідження радянського періоду).

Семіотичне наповнення міського середовища є предметом інтересу багатьох сучасних дослідників (зокрема, А. Байбуріна, Д. Візгалова, Д. Замятіна), в рамках цього напрямку місто розглядається крізь призму значень певних об'єктів, функціональної інтерпретації форм, присутніх у міському середовищі. Зазначимо, що такий розподіл напрямків є досить відносним, вони не є взаємовиключаючими. Але таке розмежування дозволяє нам зорієнтуватися у широкому спектрі підходів, визначити місце власного та прослідкувати зміни у дослідженні міської проблематики в історичній перспективі. Цілком закономірним є те, що соціологія міста розвивалася та змінювалася разом із об'єктом дослідження.

Вивчаючи сучасне українське місто, ми орієнтуємося на такі основні напрямки. По-перше, це місто, що відчуває на собі вплив глобальних тенденцій, простежуються зміни, притаманні іншим містам, по-друге, це міста з радянським минулим та відповідною специфікою організації простору. Українські міста саме як міста пострадянського простору зазнають стрімких та значних змін. Можливо, на даному етапі не таких стрімких та контрастних, як десятиліття тому, але аналіз цих трансформаційних процесів вартий дослідницької уваги. Це стосується як змін, що відбуваються, так і

особливостей сприйняття міського середовища та потенціалу змін міського простору.

Критеріями структурування простору можуть бути уявлення про центри та межі певних територій, наявність або близькість до різних об'єктів (наприклад, виробництв, культурних, розважальних закладів), розвиненість транспортних мереж, функціональне наповнення об'єктів тощо. Для ієрархізації морфологічних одиниць (об'єктів та територій) у своєму сприйнятті мешканці застосовують такі критерії : розвиненість інфраструктури.

Включає в себе сукупність об'єктів міського середовища, що стосуються різних сфер життя і зосереджені на одній території (наприклад, в рамках однієї морфологічної одиниці – історичного району). Семіотична компонента полягає у баченні певних смислів по відношенню до морфологічної одиниці, наприклад, коли мова йде про місця проживання відомих людей, історичні події., що відбувалися у певній частині міста.

Уявлення про соціальний фон формуються у вигляді стереотипів по відношенню до мешканців різних районів, а також на основі уявлень про криміногенну ситуацію, так звану «культуру спілкування». · Наявність або відсутність об'єктів промисловості: мова йде про об'єкти, що спричиняють шкідливі викиди до навколишнього середовища. Наближені до них частини міста автоматично маркуються у сприйнятті мешканців як «забруднені», «несприятливі». І навпаки ж, відсутність таких об'єктів та наявність «природних оазисів» (наприклад, ліс, річка, садиби) підвищує статус району у сприйнятті мешканців міста

2.2. Специфіка стратегій полікультурної взаємодії

Проблема полікультурної взаємодії перебуває сьогодні в центрі уваги політиків, філософів, культурологів та соціологів. Багато вчених із тривогою констатують зростання націоналістичних настроїв, особливо серед етнічних меншин. Вони вбачають прояв подібного етноцентризму у ворожості корінних меншин як до домінуючих етнічних груп, так і до нових субкультур мігрантів.

Його джерела прослідковуються в наслідках освітньої асиміляції й «культурного геноциду» етнічних меншин. У зв'язку з цим в багатьох країнах світу необхідність полікультурної взаємодії стає стратегією особливої уваги. Ця позиція простежується й в численних документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, в яких підкреслюється, що однією із найважливіших функцій – є завдання навчити людей жити разом, допомогти їм перетворити зростаючу взаємозалежність держав і етносів в усвідомлену солідарність. Так людина має усвідомити своє коріння і тим самим повинна визначити власне місце, яке вона посідає в світі, а з іншого з повагою ставитися до інших культур [19].

Незважаючи на важливість проблеми та розробленість її окремих аспектів, у світовій практиці не існує якоїсь цілісної концепції полікультурної взаємодії. Хорватський культуролог С. Драгоевич, підсумувавши напрацювання з проблем міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу, зазначає, що сьогодні в світі існує принаймні чотири основних концепції полікультурної взаємодії: (1) власне полікультуральна взаємодія, яка зосереджує увагу не на обміні та взаємовпливі, а на збереженні культури існуючих етнічних меншин; (2) інтеркультуральна взаємодія, спрямована на забезпечення активного, позитивного діалогу культур, їх взаєморозуміння та взаємозбагачення; (3) транскulturальна взаємодія, що орієнтується на систему цінностей, яка формується на наднаціональному (транснаціональному) рівні та (4) плюралістична взаємодія, стрижневою ідеєю якої є повага і підтримка всіх існуючих у суспільстві культурних потреб та способів життя (не лише культур етнічних, мовних, релігійних, а субкультур тощо) [2].

Кожна із цих концепцій, незважаючи на їх різновекторність в досягненні єдиних стратегічних цілей («єдність світу та розмаїття культур»), неминуче співвідносить культурну ідентичність із національною. Тут нація потрапляє в тенета транснаціональності або ультранациональності, а культура - в ситуацію полікультурності, що обумовлює обмеженість цих концепцій та викликає в сучасної людини занепокоєння й тривогу.

Поза увагою цих концепцій залишається те, що ідентичність сьогодні характеризується значною динамічністю та множинністю. Не береться до уваги, що ідентичність це не властивість (тобто щось притаманне індивіду з самого початку), а процесуальність і свобода індивідуального вибору. А це означає, що успішною може бути така концепція полікультурної взаємодії, яка ґрунтується на впровадженні ідей поваги до кожного індивіда як самоцінності.

Глобальна культура та трайбалізм на концептуальних засадах яких побудовані існуючі концепції, неспроможні подолати нелюбов до інакшості, бо не сповідують цінності окремого індивіда як найвищої цінності. «Глобалізм і трайбалізм, - справедливо зауважує Б. Барбер – розривають сучасний світ» [20]. У цій ситуації одним із головних принципів має стати антрополого-культурологічний підхід, який спрямовує на діалог з культурою людину як її творцем і суб'єктом, здатним до культурного саморозвитку. Сучасна людина знаходиться на «межі» культур, взаємодія з якими вимагає від неї діалогічності, розуміння, поваги до культурної ідентичності інших людей. І йдеться тут не про етнічні групи, нації, а про конкретних їх представників. Те що сьогодні традиційно називають дружбою народів - не зовсім точне поняття. «Дружать не народи, а люди, що репрезентують різні народи, але тільки у випадку набуття ними індивідуальної ідентичності, що виводить їх за межі своєї етнічної групи, дає змогу прилучитися до цінностей більш високого порядку» [21].

Тобто нова концепція полікультурної взаємодії має бути спрямована на людину і орієнтована на культуру, бути культурологічною, її мета - людина, яка пізнає й творить власний культурний світ шляхом діалогічного спілкування із внутрішнім і зовнішнім культурним середовищем. Полікультурна комунікація, побудована на цій концепції, зумовлює особливе комунікаційне поле смислового перетину. У процесі спілкування з «іншим» і його культурою проявляється взаємодія індивіда з соціально певними ролями, цінностями, нормами і звичаями, установками та очікуваннями, які особистість повинна вибирати і репродукувати щоб досягти ідентичності в складному процесі взаємного визнання.

Соціальний запас знань, отриманий людиною в процесі міжкультурної комунікації, виступає умовою прийняття і розуміння «іншого», спілкування з ним і надає в її розпорядження схеми типізації, необхідні для більшості щоденних справ повсякденного життя та обумовлює формування її особистісного «Я» на основі балансу між індивідуальною та громадянською ідентичністю. Це в жодному випадку не деформує національної ідентичності. Звісно, розуміння цінностей різними етнічними групами може відрізнятися і часто досить суттєво. Але в тканині духовності, як відомо, завжди існують значимі для всіх цінності, які не тільки не викликають суперечностей між представниками різних національностей, й знаходять серед них розуміння і підтримку.

Такими націоконсолідуючими цінностями, на мій погляд, мають бути саме ті, в яких стверджуються визначальні для більшості загальнокультурні цінності як, наприклад, відраза до несвободи, захист гідності і прав кожної людини, прагнення до самореалізації (які, до речі, не піддаються часовій ерозії). Лише на цій основі можуть вибудовуватися механізми смислової доповнювальності, взаємного обміну цінностями й порозуміння. Від ефективності роботи яких залежить здатність людства стати дійсною людською спільнотою, об'єднаною не лише спільністю глобальних небезпек, а й спільністю солідарних дій і спільним смисловим полем, яке можна було б назвати глобальним світоглядом.

Відтак, головними вимогами концепції полікультурної взаємодії мають стати, по-перше, принципи діалогічності, відкритості і толерантності. Сьогодні ми маємо навчити молодь цінувати багатоманіття культур й здійснювати це радше шляхом діалогу, аніж синтезу, в якому прихована небезпека втрати можливостей для їх подальшого розвитку. А головне, через діалог ми отримаємо можливість здійснювати реальну взаємність, і разом із тим маємо можливість уникнути «панування - підкорення» (Ж. Дерріда), негативні наслідки якого є такими очевидними сьогодні. По-друге, особистісноцентричний принцип, який орієнтує не на штучну консервацію

способу життя того чи іншого народу, а дає кожному індивідові (а не тільки народові загалом) право на вільне культурне самовизначення. Культура чим далі, тим більше розвиватиметься у напрямку вже не стільки національних, скільки індивідуальних відмінностей та особливостей, що живляться культурними надбаннями усіх народів світу. По-третє, принцип критичної культурно-історичної пам'яті, як репрезентативної форми дійсності.

Культура як світ нашого існування пронизана пам'яттю, що органічно вплітається в тканину сучасності. Будь-яка соціокультурна трансформація (а саме таку ми переживаємо сьогодні) пов'язана зі зверненням до минулого. Кожне таке звертання збагачує сучасність, по-своєму розуміє її, формуючи необхідне підґрунтя для руху вперед. Звернення кожного народу до свого національного минулого, якщо воно не було зумовлене прагненням відмежуватися від інших народів та їх культурного досвіду, було плідним, оскільки збагачувало, урізноманітнювало, розширювало його власні культурні обрії. Але не слід забувати, що некритичний й занадто прискіпливий погляд в глибини історії, може негативно впливати на процес міжкультурної взаємодії, створювати умови для деформацій історичної пам'яті та спокуси для нових національнокультурних манівців.

Основними стратегічними орієнтирами такої полікультурної взаємодії мають стати (а) виховання національної свідомості на основі культурного плюралізму, який вимагає «мислити глобально, діяти локально»; (б) виховання культури міжнаціонального спілкування через включення людини, як суб'єкта міжкультурного спілкування, у різні види культуротворчої діяльності; (в) виховання інтеркультурної комунікабельності особистості. Метою ж концепції полікультурної взаємодії, побудованої на життєдайному імперативі: до минулого - вдячність, до сьогочасного - дія, до майбутнього - відповідальність, - має бути формування глобального світогляду через усвідомлення себе частиною етносу, держави і людства загалом шляхом свободи, толерантності, визнання цінності багатоманітного, солідарності та ненасилля.

Звісно, ця концепція може стати за умов (1) відповідної культурної політики держави, яка проголошує підтримку культурної самобутності кожного народу, що дає можливість всебічного розвитку людини, ствердження її гідності в контексті життєдайних сил культури власного народу; (2) удосконалення навчальних програм початкової, середньої та вищої освіти та поповнення навчальних планів такими дисциплінарними курсами як полікультурна комунікація, етнопсихологія, критична педагогіка, громадянська освіта, народознавство тощо; (3) створення нових підручників та вдосконалення існуючих, виключивши будь-які прояви пропаганди національної або культурної вищості та розпалювання ксенофобії; впровадження нових методів навчання, що базуються на практико орієнтувальній діяльності (інформаційно-пошуковій, регулятивно-спонукальній, культурно-ролевій, партнерсько-міжкультурній тощо).

Проблемам полікультурної взаємодії в Україні стали надавати відчутного значення лише наприкінці ХХ століття. Про це свідчать не тільки праці українських науковців (Л. Голік, Л. Гончаренко, О. Гриценко, О. Гукаленко, Т. Клишченко, В. Кремень, В. Кузьменко, Т. Левченко, В. Ткаченко, Н. Якса та ін.), але й низка нормативно-законодавчих документів. Усі вони акцентують увагу на тому, що одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є виховання людини демократичного світогляду, яка має дотримуватися громадянських прав і свобод, з повагою ставитися до традицій, культури, віросповідання та мови спілкування народів світу. Й це цілком зрозуміло, оскільки Україна – поліетнічна, поліконфесійна, багатомовна й полікультурна країна, яка тісно пов'язана із інтенсивним розвитком світових інтеграційних процесів. Тут мешкають представники понад 130 націй і народностей, які мають свої культурні традиції, національну самобутність та релігійну віру.

Крім того, в Україні, як і всьому світі, відбувається масштабний процес ускладнення механізмів ідентифікації. Національна ідентичність тепер співіснує з професійною, тендерною, релігійною, регіональною та ін., нерідко погано сумісних з першою. На соціокультурну арену виходять етнічні групи,

які раніше не мали шансів бути поміченими й почутими. Їх самотність стає цінністю, а, отже, культурним ресурсом соціуму, з яким має рахуватися держава. Ці ж чинники обумовлюють необхідність полікультурної освіти. На жаль, в Україні, як і в багатьох інших країнах, наголос робиться на концепціях мультикультурної освіти, або в кращому випадку, на інтеркультурній освіті, в яких культурне розуміють як етнічне, а модель етнічного базується на уявленні концентрованого розчину.

Як наслідок, культурні межі між групами не викликають сумніву, а відмінності жорстко фіксуються та абсолютизуються, що стає підґрунтям для ксенофобії. Кожній окремій етнокультурній групі приписується неіснуюча гомогенність, автономна суб'єктність, у межах якої нівелюється суб'єктність індивіда, що спричиняє деіндивідуалізацію, а на практиці призводить до порушення прав людини. Універсальність нинішньої цивілізації полягає у тому, що вона пов'язує людей не якоюсь однією спільною для усіх культурою, а правом кожного індивіда вільно обирати свою культурну ідентичність, його відкритістю, толерантністю до найрізноманітніших культур.

Ми входимо в зону так званої «політики визнання» (Ч. Тейлор), яка є наслідком переходу від ієрархічного суспільства до суспільства, в якому панує принцип вільного громадянства як регулятивного ідеалу. Водночас політика визнання, якщо дотримуватися логіки Ч. Тейлора, спрямована на визначення нашої ідентичності в діалозі, що являє різновид комунікативної дії та комунікативного обміну. Відтак принцип самозбереження будь-якої національної культури, та й людства загалом, лежить у площині самозміни людини. І йдеться тут навіть не про загальнолюдські цінності, а про людськість як таку, яка передбачає повагу, довіру, любов.

Тому якщо українське суспільство ставить перед собою мету і завдання культурної толерантності між представниками різних соціокультурних груп та упередження ксенофобій, расистських і націоналістичних настроїв, то воно по-перше, має надати полікультурній взаємодії статусу одного із найважливіших принципів серед таких як науковість, системність, об'єктивність, зв'язок

навчання з практикою та ін. А по-друге, усунути деструктивну підміну понять полікультурної взаємодії «поліетнічною», яка хоча й спрямована на гармонізацію відносин між етнічними чи національними спільнотами, але не вирішує проблеми гуманізації відносин між людьми, що належать до одного етносу, а в його межах - до різних соціокультурних груп, котрі мають різні культурні ідентичності (політичні, статеві, релігійні, вікові, професійні та ін.).

До того ж, обмеженість поліетнічної взаємодії виявляється й у тому, що вона не враховує такі розповсюджені негативні явища як дискримінація при зарахуванні на роботу, диференціація оплати праці за статевою ознакою, обмеження певних соціокультурних груп в повноцінному соціально-економічному житті суспільства тощо. Відсутність в Україні чітко окресленої концепції полікультурної взаємодії, тяжіння до політики мультикультуралізму, метою якої є збереження за допомогою держави культурних особливостей і традицій малих етнічних груп, фактично регламентує їх життя, обмежує право особистості на більше культурне самовизначення. На подібній основі є малоімовірною побудова монолітної політичної нації, в межах якої зберігається культурне розмаїття і розвивається етнокультурна самобутність.

Полікультурна взаємодія повинна бути пов'язаною не стільки з питанням «хто ми є?», або «звідки ми прийшли?», а з відповіддю на питання «ким і якими ми можемо стати». Практична реалізація такого проекту можлива на основі демократично-егалітарної політики, яка відстоює не тільки збереження різноманіття культур, за допомогою втручання держави, а й максимально розширює участь людей у процесах міжкультурного діалогу і спілкування. Лише такий підхід здатен інкорпорувати усі соціокультурні групи в громадянське суспільство. Хоча «демократичне інкорпорування та збереження наступності культур, - зазначає американський культуролог С. Бенхабіб, - можуть і не бути взаємовиключними. Якщо все ж обирати між ними, то я б поширення демократичної участі та рівність поставила вище, ніж збереження культурних особливостей» [22]. З цією думкою важко не погодитися. Й передусім тому, що такий підхід є серйозною перепорою як для культурного

націоналізму, який абсолютизує відмінності, так й для культурного імперіалізму, що їх не помічає.

2.3. Стратегії полікультурної взаємодії молоді в українському міському середовищі

Відмінною рисою сучасної цивілізації є культурна неоднорідність. Процеси становлення індустріального способу виробництва, війни і завоювання, різні форми міграції, процеси демократизації та тенденції відкритості стали основою формування сучасних поліетнічних і полікультурних націй. У сучасному світі населення все більшої кількості держав стає полікультурним: етнокультурні та релігійні групи, які сповідують різні, в чомусь навіть протилежні, культурні установки, морально-етичні та моральні цінності співіснують, так чи інакше, взаємодіють сьогодні не тільки в так званих переселенських державах, таких як США, Канада чи Австралія, але і в таких традиційних національних державах, як Франція, Німеччина чи Великобританія. Це означає, що «проблема полікультурності», яку широко можна визначити, як властиву полікультурному суспільству, ускладнена процесом, визначення загального блага через множинність і потенційність різноскерованості культурних установок різних груп населення. Ця проблема стала актуальною сьогодні і для європейських країн.

Україна є відносно етнічно однорідною країною - етнічні українці становлять майже три чверті населення. Тому в багатьох місцевостях, в основному прикордонних, компактно проживають чимало етнічних груп, а в окремих регіонах питома вага таких груп досить помітна. Відзначимо, що соціально-культурний склад населення України значно складний, про який говорять результати перепису 1989 року: в цілому населення приблизно на 94% складається з трьох великих лінгво-етнічних груп: україномовних українців (близько 40%), російськомовних українців (33-34%) і російськомовних росіян (21%). До того ж має місце поляризація зазначених мовних груп між заходом і південним сходом України, істотні культурні (зокрема, релігійні) відмінності

між російськомовним населенням Галичини і Наддніпрянщини, а також фактичну двомовність (пасивну) мільйонів городян як Центральної, так і Західної України. Існують і інші аспекти культурного плюралізму, наприклад, релігійні: на заході України зараз домінує греко-католицька конфесія; росте вплив Римсько-католицької церкви. Всією Україною, особливо в великих містах, чимало прихильників протестантських конфесій (баптистів, адвентистів і т. п.), у Криму – іслам. Єврейське населення все частіше повертається до іудаїзму. Загальна картина ускладнюється ще й внутрішньо православними проблемами (суперництво церков). Серед молоді певною популярністю користуються східні релігії - наприклад, кришнаїзм.

Отже, українське суспільство фактично полікультурне, але ця полікультурність далеко не гармонійна [25, с.13-15]. У цих умовах схильність до підозрілого або ворожого ставлення до несхожих на себе, актуалізує небезпеки і ризику існування самої системи взаємодії, викликає масові паніки і т. і. Саме ця проблема загрожує подальшому розвитку сучасного суспільства, викликаючи насильства, агресії, бунти, акти непокори, страйки. Тому сьогодні, ми більше не можемо дозволити собі ставитися до різноманітності із зневагою або ігнорувати її. На мій погляд, управління цим процесом має стати однією з ключових функцій органів державної влади не тільки тому, що соціальна ізоляція, ксенофобія і злочини на ґрунті ненависті неприйнятні порушеннями прав людини і людської гідності, а й тому, що в умовах зростаючої конкуренції у світовій економіці використання всіх наявних талантів відіграє вирішальну роль. І оскільки зараз дві третини населення України проживає в містах, а також тому, що саме в міському середовищі найбільш повно представлена уся палітра соціальних проблем і протиріч, мова піде про соціокультурне середовище полікультурного міста. Слід зауважити, що сучасні філософи активно використовують термін «полікультурний», справедливо вважаючи, що неможливо строго і методологічно правильно розвести суспільство і культуру, які слід вивчати в єдності, і одними формальними категоріями неможливо пояснити динаміку соціальних відносин і зв'язків. Тому, полікультурне

середовище міста, як складне явище, найбільш доцільно розглядати з точки зору системного підходу, маючи на увазі, що в його рамках реалізується соціокультурна діяльність як культурне функціонування соціальних суб'єктів по створенню культурних цінностей, розвитку здібностей індивідів і підтримки їх творчої діяльності, комунікації, тобто поширенню, збереженню і громадському використанню культурних цінностей [26].

Якісні зміни, які відбуваються у світі в останні роки на глобальному рівні і реакції-відповіді на них на інших ієрархічних рівнях, зумовили необхідність переосмислення традиційних підходів і пошуку нових прикладних знань про проблеми регіонального і муніципального розвитку, зокрема на рівні поліетнічних міст. У просторі сучасного міста з численною кількістю етнічних груп, різних культур, конфесій, традицій, моделей поведінки і обумовлених цим соціокультурних проблем виникає необхідність вирішувати поряд з політичними, економічними та екологічними питаннями також міжетнічні, міжконфесійні, міжкультурні, які безпосередньо залежать від здатності соціуму бути толерантним і ефективним в полікультурному середовищі.

Мистецтво «менеджменту полікультурного розмаїття» стає сьогодні одним з головних умов успішного існування міських спільнот. Щоб домогтися цього, місту необхідно переглянути весь комплекс своїх установ, послуг і створити відповідні структури і механізми управління для усунення перешкод на шляху інтеграції мігрантів, вимушених переселенців і етнічних спільнот, примноженні внеску різних культурних груп в розвиток міста. Це означає, що місто може запитати себе: «Якщо наша мета полягає в тому, щоб створити суспільство, в якому не тільки панували б свобода, рівність і гармонія, а й було б місце ефективному взаємодії і співпраці між культурами, в чому нам необхідно додати і що нам потрібно зробити по-іншому?». І, зокрема: «Які лідери (політичні і муніципальні) і які громадяни будуть потрібні для цього? Які нові інститути, системи та інфраструктури потрібно буде задіяти під цей проект?» [27, с.15-20].

Приклад того, де різноманітність є нормою і можливістю для всіх громадян на творче самовираження, є модель полікультурного міста. Полікультурне міське середовище - це спільнота, у якій культурне розмаїття вважається цінною якістю і в якому переважають принципи взаєморозуміння, взаємної поваги і рівності. Ці міста розробляють стратегії і політику, яка заохочує представників різних культур зустрічатися, «перетинатися» і «змішуватися». Перетинаючи етнокультурні кордону між «більшостями» і «меншинами», ці міста сприяють взаємному збагаченню «домінуючих» і «субкультур», класів, релігій, дисциплін і напрямків, які служать джерелом культурної, соціальної, суспільної та економічної інновації. Основою феномену полікультурного міста є підхід, заснований на виявленні соціокультурного простору міста [28, с. 62-66].

Під полікультурним розглядається такий підхід до культурної різноманітності, який виходить за рамки забезпечення рівних можливостей та поваги до існуючих етнокультурних відмінностей. Фраза «гармонійне співіснування в різноманітності» перекладається з японської як «полікультурний симбіоз». Це максимально близько передає суть філософії полікультурних міст: ми всі взаємопов'язані, розширення прав і можливостей однієї частини означає розширення прав і можливостей цілого, в той час як поділ загрожує виживанню суспільства в цілому [29].

Таким чином, саме полікультурність визнає важливість культури в створенні згуртованих спільнот, забезпечення доступу до прав і реалізації можливостей. Це наголошує на необхідності забезпечення кожній культурі можливість виживання і процвітання, а також право всіх культур внести свій вклад в культурний ландшафт суспільства, в якому вони представлені. Полікультурність виростає з розуміння того, що культури процвітають і досягають успіху тільки в контакті з іншими культурами, а не в ізоляції. Вона прагне зміцнити полікультурну взаємодію як засіб побудови довіри і зміцнення основи суспільства. На практиці це означає визнання цінностей різних культур і їх прав брати участь у створенні спільної ідентичності, яка визначена

різноманітністю, плюралізмом і повагою прав людини і основних свобод. Визнання різних культур включає різноманітність в офіційному діалозі і комунікаціях, адаптацію урядових установ і недержавних до етно різних учасників і користувачів, які забезпечують відкритість і достатню гнучкість цих організацій у впровадженні нововведень на основі різних етнокультурних походжень [30, с. 27-40]. Звичайно, такий підхід вимагає розробки довгострокової стратегії з метою трансформації соціального і суспільного простору, інститутів і громадської культури.

В основі цього підходу знаходиться поняття переваги різноманітності, яке означає, що різноманітність – це не загроза, а перевага для спільнот за умови компетентного керівництва; робота з концепцією різноманітності – це не спосіб міського брендингу, а філософія управління і визначення громадської політики. Звичайно, міським установам і службовцям потрібен певний рівень (етнокультурної) компетентності, щоб бути в змозі впоратися з серйозними змінами, непередбачуваними ситуаціями і конфліктами, пов'язаними з різноманітністю » [31, с.124-135].

З 2008 р Програма Ради Європи працює над тим, щоб підвищувати таку компетентність і допомогти містам-учасникам однойменної європейської мережі переглянути свою політику через лінзи полікультурності, розробити всеосяжні полікультурні стратегії з метою позитивного управління різноманітністю і реалізувати переваги такого етнокультурного розмаїття для міст. Програма також пропонує набір аналітичних і практичних інструментів, які допомагають місцевим гравцям оцінити їх прогрес на різних етапах процесу.

Одинадцять міст – Ліон, Люблін, Іжевськ, Нойшатель, Берлін-Нойкельн, Суботіца, Тільбург, Реджіо Емілія, Патрас, Осло, Мелітополь - взяли участь в пілотному проекті Програми в 2008 р з метою первинного тестування та подальшого розвитку аналітичних і практичних інструментів. Серед критеріїв відбору цих міст були прихильність міського керівництва до роботи з

етнокультурним розмаїттям, наявність надійної мережі громадських організацій, зацікавленість муніципальних службовців і місцевих ЗМІ

У зв'язку з успішним завершенням пілотного проекту, програма додатково привернула ряд досвідчених експертів, оцінювачів, і організацій, результатом співпраці яких було розширення як самої мережі полікультурних міст, так і її концептуальної основи. У 2011 році дев'ять інших міст - Боткірка (Швеція), Копенгаген (Данія), Женева (Швейцарія), Дублін (Ірландія), Лісабон (Португалія), Лімассол (Кіпр), Лондон (Великобританія), Печ (Угорщина), Сан-Себастьян (Іспанія) - приєдналися до Програми, щоб скористатися досвідом і експертної підтримкою для розробки своєї власної полікультурної політики. Долучилися також до Програми 23 міста, учасники мережі Європейські міста (EUROCITIES).

На сьогоднішній день більше 120 міст світу застосовують урбаністичну модель полікультурної інтеграції, включаючи такі міста як Мехіко, Монреаль, міста Японії та Південної Кореї, Туреччини, Сполучених Штатів Америки. З огляду на ефективність Програми, Комітет Міністрів Ради Європи на своєму засіданні 21 січня 2015 видав рекомендацію державам-членам Ради Європи з втіленню урбаністичної моделі полікультурної інтеграції в місцевих органах управління і при розробці національної інтеграційної політики і політики управління різноманітністю. Зокрема, документ рекомендує довести урбаністичну модель полікультурної інтеграції та інструменти для її втілення до відома місцевих і регіональних органів влади, а також до відома відповідних національних, регіональних і місцевих установ, організацій і мереж. він також пропонує заохочувати реалізацію урбаністичної моделі полікультурної інтеграції на місцевому рівні в рамках існуючих можливостей компетенцій, і підтримати створення національних міських мереж для обміну досвідом та навчання в цій області

Підсумовуючи результати розділу, можна сказати, що полікультурна взаємодія молоді у міському середовищі - сукупність спеціальних знань і умінь,

а також адекватних їм вчинків і дій, що виявляються в міжособистісних контактах і взаємодії представників різних етнічних спільнот і дозволяють швидко і безболісно досягати взаєморозуміння і згоди у загальних інтересах. Полікультурна взаємодія є органічною складовою частиною духовного життя суспільства, його культури, зокрема культури людських відносин в цілому.

У змістовному плані вона включає: знання і втілення в життя загальноприйнятих на міжнародному рівні норм і правил, які регулюють відносини представників різних етнічних спільнот; дотримання сформованих традиційних інтернаціональних форм полікультурного спілкування; соціально і професійно орієнтовані реакції на характер, стиль і особливості поведінки людей інших національностей; прагнення стверджувати на практиці взаємно узгоджені принципи безконфліктного взаєморозуміння і співпраці в ході полікультурної взаємодії.

І теоретична, і практична функції полікультурної взаємодії молоді це - сприяти інтеграції країни, зміцненню дружби і співробітництва, виховувати такт і взаємоповагу людей різних національностей. Основними рисами і критеріями високої культури такої взаємодії є: усвідомлення і визнання пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими і груповими, гармонізації загальнолюдських і національних інтересів; нероздільне почуття національної і загальнонародної (народів країни проживання) гордості, почуття дружби між народами країни проживання, єдності сім'ї людської; турбота про долю малої батьківщини, великої батьківщини, всієї планети Земля; розуміння необхідності працювати на благо своєї нації, народів країни проживання, для збереження людства; прагнення і сприяння розширенню взаємозв'язків своєї нації з народами країни проживання і всього світу; нерозривний і постійний інтерес до культури, свого народу, народів країни проживання, світової демократичної культури; знання рідної мови, мови країни проживання, мов інших народів; національна скромність і турбота про гідність своєї нації, всього людства; глибоку повагу до національної гідності громадян своєї національності і будь-який інший, доброзичливість і такт у взаєминах, а в

перспективі - відмова від звички розрізняти людей за їх національністю та расовим походженням; правильне розуміння націоналізму як виключно складного, неоднозначного і суперечливого феномена; нетерпимість до проявів шовінізму та расизму, прагнення до оволодіння і підвищенню полікультурного спілкування.

Людині з розвиненою культурою взаємодії притаманні такі найбільш типові риси особистості: навички спілкування в багатонаціональному трудовому колективі, вміння користуватися ними у своїй практичній діяльності; шанобливе ставлення до національної гідності інших людей, до національних культур, до прогресивних національних традицій, національних звичаїв; непримиренне ставлення до проявів національного егоїзму і національного марнославства, вміння звільнитися від пережитків минулого не тільки в світогляді, але й у почуттях; шанобливе ставлення до мови народу, на території якого він проживає.

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДІ У МІСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ

3.1. Опитування як метод дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі

Опитування можна визначити як метод отримання первинної соціологічної інформації шляхом звернення до людей (респондентів) з певним набором запитань (анкета), які відображають досліджувану тематику у свідомості суспільства [33, с. 312]. Отримана у такий спосіб соціологічна інформація про думки та настрої людей дозволяє виявити статистичні закономірності, розкрити тенденції розвитку тих або інших соціальних подій, явищ.

Метод опитування включає в себе дві форми отримання даних: шляхом безпосереднього спілкування із респондентами (інтерв'ювання) та опосередковане (анкетування). Для отримання інформації щодо досліджуваного об'єкту ми будемо використовувати обидва методи збору інформації. Кожен із них буде виконувати власні функції, які дозволять більш комплексно розкрити проблемне питання дослідження. Обидва методи засновані на єдиних принципах побудови питань, головна їх відмінність полягає в ступені формалізованості опитувальника, а також самій процедурі опитування. Розглянемо детальніше переваги, недоліки та обмеження кожного з методів.

Анкетування – це опосередкований вид опитування, щ передбачає заповнення людиною (респондентом) анкети (структурно-організований перелік питань з варіантами відповіді) щодо певної теми, проблеми соціального життя. На підставі використання різноманітних підстав, цей метод збору соціологічної інформації можна поділити на різні види. При дослідженні проблеми стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі ми використовували такий різновид анкетування як он-лайн опитування.

Застосування он-лайн опитування при дослідженні полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі дає можливість вирішити такі питання:

1. Визначити загальний рівень задоволеності містом.
2. Дослідити специфіку ставлення іноземців до місця проживання.
3. Визначити пріоритетні полікультурні вектори розвитку.
4. Встановити причини конфліктних ситуацій, які виникають.

Головною перевагою саме он-лайн анкетування як методу збору соціологічної інформації є його організаційна простота та оперативність, що пов'язана з відносно легким процесом розповсюдження анкети через мережу Internet, соціальні мережі, форуми міста тощо. До інших переваг даного методу можна віднести: незалежність відповідей респондента від впливу інтерв'юера; можливість самостійно обирати зручний час для заповнення анкети.

Що ж стосується недоліків, то до них можна віднести наступні: залежність якості отриманої інформації від сприйняття тексту анкети респондентом (правильне, однозначне трактування питань та варіантів відповіді); зниження якості зібраної первинної соціологічної інформації через неухважність та неакуратність людини, що заповнює анкету. З метою мінімізації впливу цього недоліку на отримувані дані, при розробці он-лайн форми анкети в Google Form всі запитання були позначені як обов'язкові для відповіді.

Наступний недолік використання он-лайн опитування пов'язаний з обмеженістю доступу до різних соціальних груп через мережу Internet. Це обумовлено тим, що активними користувачами соціальних мереж є в більшості молоді до 35 років. Ще одним обмеженням використання отриманих даних є не репрезентативність вибіркової сукупності. Тобто отримані в ході проведення опитування дані не дають можливість поширювати їх в цілому на м. Запоріжжя. Он-лайн опитування є пілотним, і головна мета проведення опитування полягала у виявленні концептуальних напрямків.

Інтерв'ювання – метод безпосереднього спілкування інтерв'юера (дослідника) з людиною (респондентом) щодо певної тематики, проблеми. Інтерв'ю поділяються на два класи – вільні (глибинне, класичне, фокусоване) та

стандартизовані (формалізовані) [33, с. 159]. В нашій дипломній роботі ми будемо використовувати результати соціологічного дослідження отриманого шляхом стандартизованого (формалізованого) інтерв'ю face-to-face.

Тож, в рамках дослідження основним методом виступає опитування. Кожен з методів буде спрямований на вивчення власних специфічних завдань. Опитування дає можливість дослідити суб'єктивні думки молоді щодо полікультурної взаємодії.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі

Для проведення прикладного соціологічного дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі було розроблено анкету для онлайн та face-to-face опитування, що складається з трьох тематичних блоків:

- 1) оцінка сучасного стану міста та загальний рівень задоволеності ним;
- 2) полікультурна ідентичність;
- 3) конфліктні ситуації.

Вибіркова сукупність проведеного опитування становить 200 студентів м. Запоріжжя віком від 17 до 24 років.

Так серед опитаних було 54 % чоловіків (108) та 46 % жінок (92). Студенти, яких ми опитали приїхали навчатися до м. Запоріжжя з таких країн як Індія (105), Нігерія (40), Камерун (20), Гана (5), В'єтнам (15) Китай (15). Більшість з опитаних емігрували саме з Індії. 65% опитаних проживають у Запоріжжі від 2 до 5 років, 20%- 1-2 року. Головною метою іноземців, був до нашого місті з метою навчатися в університеті. Майже половина має рівень доходу нижче середнього та низький, тому що усі опитані є студентами і не мають доходів, окрім стипендії. Також спостерігаємо невеликий відсоток (16%) іноземців, які перебувають у шлюбі.

Людям пропонувалось оцінити на скільки вони задоволені умовами, що створені у місті для сімейного життя. Для цього використовувалась 5-ти бальна

шкала (де 1 – повністю не задоволений, 5 – повністю задоволений). Так більшість іноземців задоволені проживанням у м. Запоріжжя (75 % в тій чи іншій мірі задоволені проживанням у м. Запоріжжя, натомість 25% в тій чи іншій мірі не задоволені). З приводу напрямку розвитку м. Запоріжжя, то 81,5 % вважають, що все йде в правильному напрямку, натомість 17,5 % вважають, що не в правильному.

Також ми просили оцінити м. Запоріжжя з точки зору майбутнього проживання у ньому і отримали такі результати 47% не хочуть, що тут жили їх діти. Для 51% респондентів, це місто, де вони просто живуть, але не планують перебувати тут у майбутньому. 73% вважають, що це місто з проблемами и лише 11 так не вважають. З приводу реалізації, то тут думки розділилися майже порівну, так 42% вважають, що можуть тут себе реалізувати, натомість 28% згодні тільки наполовину, а 30 % не погоджуються з цим твердженням.

Так більшість (68,5%) жінок планують тут проживати у майбутньому, чоловіків натомість 58,3. Тобто бачимо, що незалежно від статі, респонденти планують своє майбутнє у м. Запоріжжя.

При дослідженні полікультурної ідентифікації 96,2 % вважаю важливим знати і дотримуватися традицій своєї країни. Так 79, 6% виступають прихильниками діалогу культур. І майже всі респонденти визнають цінності інших культур.

59% вважають, що усі іноземці повинні шанобливо ставитися до національної культури країни, у якій проживають, а 17% вважають, що усі повинні дотримуватися тільки своєї культури та цінувати її, а 24 % – що неухильно повинні дотримуватися національні традиції та цінності приймаючої країни. Все ж із цього видно, що більшість респондентів з повагою відносяться до України та її культури.

Також ми запитали, про бажання вступати у шлюб із представниками іншої культури, так більшість жінок і чоловіків погодилися з думкою, що будуть дотримуватися традицій обох сторін.

З приводу мови спілкування, можна сказати, що 88,5 % спілкуються з друзям та колегами найчастіше російською мовою, тільки 11,5 – рідною. Тут бачимо, що більшість вивчила російську мову, що використовує її для спілкування у повсякденному житті при взаємодії з іншими людьми. Натомість українську мову ніхто не використовує.

Під час навчання в університеті із складнощами стикалися тільки 18,5 %, загалом через зовнішність (60%) та одяг (20%). 80 % іноземців ставилися неповажно загалом студенти (80%), також виникали складнощі із викладачами (12%) та персоналом університету (8%). Ті, хто намагався вирішити проблему зверталися до керуючої ланки університету (12,2 %), та до родини (2,2 %). Після звернення у більшості випадків проблем не виникало Ніяк не намагалися вирішити цю проблему 85,6 % респондентів, загалом через те що, людина вибачилася. Але 8,6 % вважають, що проблему неможливо вирішити, тому що вони не громадяни України. Тут спостерігаємо проблеми полікультурної взаємодії, тому що не всі іноземці, відчувають себе комфортно у чужій країні.

Так можна сказати, що стать не грає ролі під час виникнення конфліктних ситуацій. Вони виникали лише у 20% чоловіків та 18% жінок. Головною причиною була зовнішність та одяг іноземців, менше звертали увагу на їх культурні традиції та незнання мови. При виникненні полікультурного непорозуміння, загалом проблеми виникали між студентами опитані зверталися до керуючої ланки університету, після чого було проведено усну розмову і у більшості випадків конфліктів більше не виникало. Але виникали ситуації, коли іноземці не зверталися з приводу неповажного ставлення через те, що людина незабаром вибачалася.

3.3. Рекомендації щодо побудови ефективних стратегій полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі країни

Результати прикладного дослідження дозволяють зробити висновки про наявність наступних тенденцій щодо стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.

1. Формування розуміння причин виникнення конфліктів полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.
2. Створення потреби обговорення конфліктів полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі.
3. Формування різних освітніх, культурних програм полікультурної взаємодії молоді.

Формування розуміння причин виникнення конфліктів полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі повинно відбуватися шляхом постійного висвітлювання їх у ЗМІ, а саме у соціальних роликах у мережі інтернет, які мають змогу переглядати усі охочі та формувати свою думку щодо їх змісту. Залежить від того, наскільки часто ця проблема обговорюється у суспільстві та скільки їй надають уваги.

Створення потреби обговорення полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі. Усі проблеми полікультурної взаємодії, які виникають необхідно одразу вирішувати. Так при виникненні конфлікту, необхідно одразу обговорювати проблему із обома сторонами. Часто виникають непорозуміння і насправді проблеми немає.

Формування різних освітніх, культурних програм полікультурної взаємодії молоді. Полікультурне виховання особистості – це сфера педагогічної діяльності, яка має на меті формування полікультурної компетентності, що забезпечує гармонійне співіснування представників етнічних, релігійних, мовних спільнот у демократичному суспільстві. Полікультурне виховання передбачає формування особистості, яка зберігає власну ідентичність, позитивно сприймає інші культури, поважає соціальну та культурну різноманітність, здатна ефективно спілкуватися з представниками інших рас,

етносів, конфесій, соціальних груп. Полікультурний компонент загального виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі забезпечує успішну інтеграцію особистостей, які представляють як культуру більшості, так і культурні меншини в сучасне громадянське суспільство.

Отже можна сказати, що необхідно формувати стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі, які у подальшому будуть вирішувати можливі конфлікти та будуть запобігати непорозумінням.

ВИСНОВКИ

Теоретичні узагальнення та практичні напрямки дослідження стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі відображені у таких положеннях:

Полікультурна взаємодія – це такий принцип функціонування і співіснування в певному соціумі різних етнокультурних спільнот з властивим їм усвідомленням власної ідентичності, забезпечує їх рівноправність, толерантність і органічність зв'язку з широкою крос спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність і визначення загальної загальнодержавної системи норм і цінностей, які складають основу громадянської свідомості кожного члена соціуму. Здатність людини розвиватися на полікультурній основі, засвоювати нові культурні цінності стає все більш соціально значущою. Це один з ефективних механізмів соціокультурної динаміки.

Місто є своєрідним соціокультурним середовищем, що охоплює соціальний світ, матеріальні й духовні умови становлення, існування, розвитку та діяльності людей. Іншими словами, міське середовище - це і ландшафт, і люди, і способи їх взаємодії, і виробничі процеси, якість життя, рівень інформаційного обміну, особлива соціальна структура тощо.

До змістовних характеристик стратегії відноситься їх інтенціональність на вирішення тих чи інших проблем. В залежності від пріоритетів розвитку стратегія може в собі містити такі змістовні складові як: економічна (спрямування на вирішення економічних проблем, сприяння економічного зростання регіону тощо), соціальна (покращення умов і якості життя населення, протидія дискримінації тощо), політична (розширення та налагодження міжнародних зв'язків), інфраструктурні (налагодження логістики в межах міста та поза його меж тощо) та ін.

У сучасному українському суспільстві відносини між представниками різних культур, етнонаціональних і релігійних груп будуються, переважно, на

основі рівноправності, толерантності, взаємоповаги й визнання рівноцінності кожної з них

Серед методологічних підходів, які дозволяють розкрити тему нашого дипломного проекту можна виділити: структурно-функціональний підхід. Додатково при дослідженні стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі використовуються такі загальнонаукові підходи як: системний, ситуаційний, історико-генетичний, компаративний, аксіологічний та міждисциплінарний.

Головними вимогами концепції полікультурної взаємодії мають стати, по-перше, принципи діалогічності, відкритості і толерантності. Сьогодні ми маємо навчити молодь цінувати багатоманіття культур й здійснювати це радше шляхом діалогу, аніж синтезу, в якому прихована небезпека втрати можливостей для їх подальшого розвитку. А головне, через діалог ми отримаємо можливість здійснювати реальну взаємність.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Современный философский словарь. Под общ. ред. д. ф. н. профессора В. Е. Кемерова. 2-е изд., испр. и доп. Москва : «ПАНПРИНТ», 1998. 1064 с.
2. Економічна енциклопедія: у 3 т. голов. ред. : С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.
3. Методические рекомендации по стратегическому планированию в муниципальных образованиях. URL: <http://textarchive.ru/c-2216832.html> (дата звернення 20.10.2019).
4. Минцберг Г. Стратегический процесс. URL: <http://www.studfiles.ru/preview/4365070/>(дата звернення 20.10.2019).
5. Топіха А.М. Феномен культури в контексті філософії освіти. *Вища освіта України* Додаток 3 (Т. 5) 2007 р. Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Моніторинг якості освіти». 2007. Вип. 5. С.45-50
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укладач і головн. ред. В.Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.
7. Рудь М. В. Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (в умовах полікультурного регіону). Дис. канд. пед. наук. Луганськ. 2002. С. 18.
7. Зіммель Г. Великі міста і духовне життя. Незалежний культурологічний часопис «І». 2003. № 29. С. 315-325.
8. Линч К. Образ города. URL: <http://glazychev.ru/books/translations/Linch/Linch.html> (дата звернення 20.10.2019).
9. Грачотті С. Сила плюралізму. *Тиждень*. 2009. 9 жовт., № 41. С. 30-32.
10. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко 3-тє вид., переробл. та розшир. Київ : Критика, 2006. 584 с.
11. Кримський С. Б. Впродовж століть Україна завжди була невід'ємною частиною Європи. *Війни і мир* / за заг. ред. Л. Івшиної. Київ : Укр. прес-група, 2004. С. 511-521.

12. Яковенко Н. «Україна між Сходом і Заходом»: проекція однієї ідеї. Паралельний світ. Дослідження із історії уявлень та ідей в Україні XVI-XVII ст. Київ: Критика, 2002. С. 233-266.

13. Ісаєвич Я. Д. Києво-Могилянський колегіум. *Історія української культури*. У 5 т. Т. 2. Українська культура XIII першої половини XVII століть. Київ : Наук. думка, 2001. С. 564-575.

14. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 т. / редкол.: П. С. Сохань (відп. ред.) та ін. Київ : Наук. думка, 1990-1991. Т. 1. 592 с.

15. Чмиленко Ф. Посібник до вивчення дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень». Донецьк : РВВ ДНУ, 2014. 48 с.

16. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-науч. фонд; Научно-ред. совет : предс. В. Степин; заместители предс. : А. Гусейнов, Г. Семигин, уч. секр. А. Огурцов. Москва : Мысль, 2010 Т. 3. 693 с.

17. Попова Е. Социология организаций: некоторые аспекты становления и современная проблематика: Учебное пособие. URL: <http://window.edu.ru/catalog/pdf2txt/687/25687/8582> (дата звернення 20.10.2019).

18. Новиков А. Методология научного исследования. Москва : Либроком. 280 с.

19. International Dictionary of Education. Vol. 7. Oxford, 1994. P. 39-63.

20. Barber B. *Fihand vs Mc Word: how Globalism and Tribalism are Reshaping the World*. New York: Ballantine, 1996. 432 p.

21. Межуєв В. Діалог як спосіб міжкультурного спілкування в сучасному світі . URL: www.culturalstudies.in.ua (дата звернення 20.10.2019).

22. Бенхабиб С. Притязание культуры. Равенство и разнообразие в глобальную эру. Москва : АСТ, 2003, С. 52-53.

23. Roche J та ін. *молодь у суспільстві*, 2-е видання, Лондон: мультиплікаційні видання.

24. Kehily MJ *Розуміння молоді: перспективи, ідентичність та практика*. Мілтон Кейнс: Відкритий університетський друк.

25. Афанасьєва, Л., Рубікондо-Хованова. Інтеркультурне місто як модель інтеграції українських спільнот у сучасний європейський простір. *Українознавчий альманах*, 2005. Вип. 1. С. 13-17.

26. Афанасьєва Л. Міжкультурний діалог в контексті єднання України. 2017.

27. Афанасьєва Є. *Українознавчий альманах*. 2010 Вип. 21. С. 15-20.

28. Афанасьєва, Л. (2017). Міжкультурна компетентність як стратегема демократичного розвитку поліетнічної міської громади. *Українознавчий альманах*. 2007. Вип. 20. С. 62-66.

29. Вуда Ф. Межкультурные города: К модели межкультурной интеграции (Результаты совместной программы Совета Европы и Европейской Комиссии «Межкультурные города». Совет Европы: ТОВ «Мастер книг», Киев. 2010. 350 с.

30. Олексенко Р. И. Аксиодуховная составляющая в становлении и гармонизации социокультурного бытия человека. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 65. С. 27-40.

31. Олексенко Р. І. Особистість в освітньому середовищі, яке динамічно трансформується. *Філософські обрії*. 2017. Вип. 37. С. 124-135.

32. Олексенко Р. И.. *Философия устойчивого развития в эпоху глобализации*. Гилея: научный вестник. 2015. Вып. 100. С. 175-179.

33. Recommendation CM/Rec. (2015). 1of the Committee of Ministers to member States on intercultural integration . URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=2282331>_(дата звернення 20.10.2019).

34. *Социологический словарь* / отв. ред. Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев; уч. секр. О. Е. Чернощек. Москва : Норма : Инфра-М, 2010. 608 с.

35. *Виховання особистості : навч.-метод. Посібник*. Київ :Либідь, 2003. 344 с.

36. *Полікультурика: як організувати виховання міжкультурної толерантності у школі та позашкільній діяльності: навчально-методичний посібник*. Київ : ТОВ «Майстерня книги», 2010. 344 с.

37. Полікультурна освіта в контексті загальнокультурного розвитку особистості педагога : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 212 с.
38. Полікультурна освіта в Україні: зб. статей за матеріалами конференції. Київ : Просвіта, 1999. 256 с.
39. Рашидов С. Ф. Виховання у студентської молоді цінностей громадянського суспільства: досвід теоретичної концептуалізації. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. 2014. Вип. 2(61). С. 165-176.
40. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта: посібник для школи / за ред. Дж. Кіста. Львів: ЗУКЦ, 2008. 160 с.
41. Романенко С. А. Типология процессов национального самоопределения. *Общественные науки и современность*. 1999. No 2. С. 66-67.
42. Савицька О. Етнопсихологія. Київ : Каравелла, 2011. 264 с.
43. Середницька І. Психологічний аналіз кризи ідентичності у студентської молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «загальна психологія, історія психології» / Ірина Ярославівна Середницька. Одеса, 2005. 17 с.
44. Слюсаревський М. Субкультура як об'єкт. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2002. No 3. С. 117-127

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма соціологічного дослідження «Стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі»

Методологічна частина

1. Обґрунтування проблеми дослідження
2. Об'єкт дослідження
Студентська молодь віком від 17 до 24.
3. Предмет дослідження
Причини конфліктів полікультурної взаємодії молоді
4. Мета дослідження. Виявити проблеми полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі, що потребують нагального вирішення для досягнення бажаного стану у майбутньому.
5. Завдання дослідження
  1. Визначити загальний рівень задоволеності містом.
  2. Дослідити специфіку ставлення іноземців до місця проживання.
  3. Визначити пріоритетні полікультурні вектори розвитку.
  4. Встановити причини конфліктних ситуацій, які виникають.
  6. Системний аналіз об'єкта і предмета дослідження.
    - 6.1. Інтерпретація основних понять дослідження.
Стратегія - узагальнена модель дій, спрямованих на досягнення мети через розподіл, координацію та ефективне використання ресурсів, систему правил і методів реалізації стратегічної концепції розвитку.
Міське середовище – це і ландшафт, і люди, і способи їх взаємодії, і виробничі процеси, якість життя, рівень інформаційного обміну, особлива соціальна структура.
Полікультурна взаємодія - це такий принцип функціонування і співіснування в певному соціумі різних етнокультурних спільнот з властивим їм усвідомленням власної ідентичності, забезпечує їх рівноправність, толерантність і органічність зв'язку з широкою крос спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність і визначення загальної загальнодержавної системи норм і цінностей, які складають основу громадянської свідомості кожного члена соціуму.
7. Гіпотези дослідження.
  - Гіпотеза 1. Більшість студентської молоді задоволені містом Запоріжжя.
  - Гіпотеза 2. Більшість іноземців сприймають Запоріжжя як місце в якому вони просто живуть.
  - Гіпотеза 3. Більшість іноземців планують у подальшому проживати у Запоріжжі.
  - Гіпотеза 4. Іноземці розуміють цінності своєї культури та країни, у якій проживають.

Гіпотеза 5. Під час взаємодії молоді виникнення полікультурної проблеми вирішувалося.

Методична частина

1. Визначення генеральної сукупності: студентська молодь

2. Обґрунтування вибіркової сукупності:

2.1. Вид вибірки або метод формування: квотна

2.2. Параметри відбору: країна проживання, стать, вік

2.3. Об'єм вибіркової сукупності - 200

2.4. Похибка вибірки 5%

3. Обґрунтування методу збору соціологічної інформації.

Методом збору первинної соціологічної інформації виступає опитування, форма – анкетування та онлайн-опитування.

Обраний метод дозволяє вивчити думку саме необхідної соціальної групи, та виявити полікультурну взаємодію молоді у міському середовищі.

4. Логічна структура інструментарію (основа – операціоналізація).

№	Операціональні поняття	Індикатор	Шкала	№ пит.
1	Оцінка_задоволеність містом	Абсолютно задоволений	Номінальна	1
		Скоріше задоволений	Номінальна	
		Наскільки задоволений, настільки й не задоволений	Номінальна	
		Скоріше не задоволений	Номінальна	
		Абсолютно не задоволений	Номінальна	
2	Оцінка_правильність розвитку	В правильному	Номінальна	2
		Скоріше в правильному	Номінальна	
		Скоріше не в правильному	Номінальна	
		Категорично не в правильному	Номінальна	
		Важко відповісти	Номінальна	
3	Оцінка_ставлення до міста	Діти	Номінальна	3
		Гордість	Номінальна	
		Місце	Номінальна	
		Проблеми	Номінальна	
		Самореалізація	Номінальна	
		Перспективи	Номінальна	
5	Оцінка_територія проживання у майбутньому	Так, планую	Номінальна	4
		Ні, повернуся до рідної країни	Номінальна	
		Ні, планую жити у іншому місті України	Номінальна	
		Важко відповісти	Номінальна	
6	Ставлення_до своєї рідної культури	Вважаю важливим знати і дотримуватися традицій своєї країни	Номінальна	5
		Я відчуваю глибоку зв'язок із культурою своєї рідною країни	Номінальна	
		не визнаю цінностей інших культур	Номінальна	
		Виступаю прихильником діалогу культу	Номінальна	

№	Операціональні поняття	Індикатор	Шкала	№ пит.
7	Ставлення_до культури країни, у якій проживають на даний момент	Неухильно повинні дотримуватися національні традиції та цінності приймаючої країни	Номінальна	6
		Шанобливо повинні ставитися до національної культури приймаючої країни, але необов'язково дотримуватися всі	Номінальна	
		Повинні дотримуватися і цінувати тільки свою культуру, свої традиції і цінності	Номінальна	
		Важко відповісти	Номінальна	
8	Шлюб та культура	Буду наполягати, щоб чоловік / дружина дотримувався (ла) національні традиції та цінності моєї країни	Номінальна	7
		Буду дотримуватися традиції і цінності національної культури мого чоловіка / дружини.	Номінальна	
		Докладу зусиль, щоб в моїй родині не були ущемлені права подружжя по відношенню до рідної культури	Номінальна	
		Будемо дотримуватися (вибірково) традиції обох культур	Номінальна	
		Будемо дотримуватися (повністю) традиції обох культур	Номінальна	
		Надам право вибору чоловікові	Номінальна	

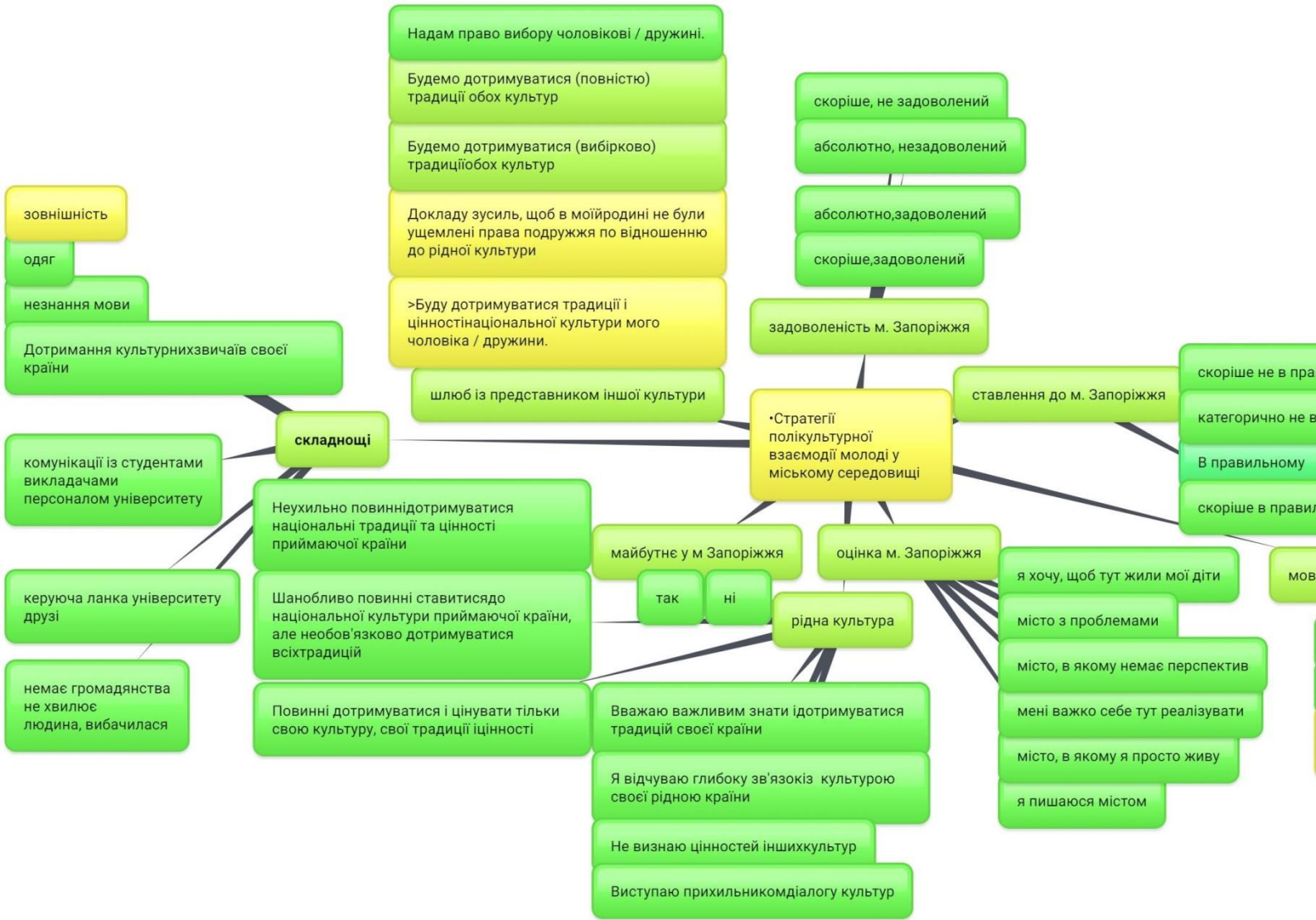
		/ дружині.		
9	Мова спілкування	Рідна	Номінальна	8
		Українська	Номінальна	
		Російська	Номінальна	
10	Труднощі_навчання в університеті	Так	Номінальна	9
		Ні	Номінальна	
11	Труднощі_причини	Незнання (недостатнє знання) мови країни, у якій проживаю	Номінальна	10
		Зовнішність	Номінальна	
		Одяг	Номінальна	10
		Дотримання культурних звичаїв своєї країни	Номінальна	
12	Комунікації	Під час спілкування із студентами	Номінальна	11
		Під час спілкування із викладачами	Номінальна	
		Під час спілкування із персоналом університету	Номінальна	
13	Вирішення проблеми	Звернувся/лась до керуючої ланки університету	Номінальна	12
		Звернувся/лась до друзів, родичів	Номінальна	
		Ніяк, не намагався вирішити цю проблему	Номінальна	
		Інший варіант	Номінальна	
14	Способи вирішення		Відкрите запитання	Більшість іноземців планують у подальшому проживати у Запоріжжі 13
15	Проблеми у майбутньому	Так	Номінальна	14
		Ні	Номінальна	
16	Причини відмови вирішити проблему	Це не допоможе, тому що я не громадянин України	Номінальна	15
		Мене не хвилює думка тих, хто ставився до мене	Номінальна	

		неповажно		
		Людина, яка ставилася до мене неповажно, потім вибачилася	Номінальна	

5. Логічна схеми обробки інформації

Завдання	Запитання в анкеті	Статистичний інструментарій	Гіпотези
Визначити загальний рівень задоволеності містом.	1, 2,	1. Одномірний розподіл 2. Двомірний розподіл за статтю	Більшість студентської молоді задоволені містом Запоріжжя.
Дослідити специфіку ставлення іноземців до місця проживання.	3, 4	1. Одномірний розподіл	Більшість іноземців сприймають Запоріжжя як місце в якому вони просто живуть Більшість іноземців планують у подальшому проживати у Запоріжжі
Визначити пріоритетні полікультурні вектори розвитку	5,6,7,8	1.Одномірний розподіл 2. Двомірний розподіл за статтю	Іноземці розуміють цінності своєї культури та країни, у якій проживають
Встановити причини конфліктних ситуацій, які виникають.	9,10,11,12,13,14,15	1. Одномірний розподіл	Під час взаємодії молоді виникнення полікультурної проблеми вирішувалося

ДОДАТОК Б

АНКЕТА

Добрий день! Студентка-магістр факультету соціології та управління ЗНУ проводить дослідження для дипломного проекту, мета якого – вивчення стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі. Просимо Вас взяти участь в опитуванні, відповівши на питання анкети. Можете бути впевнені, що всі дані є конфіденційними і будуть використані лише в узагальненому вигляді.

1. Скажіть, будь ласка, наскільки в цілому Ви задоволені м. Запоріжжя? (один варіант відповіді)

Абсолютно задоволений	Скоріше, задоволений	Скоріше, не задоволений	Абсолютно не задоволений	Важко відповісти
4	3	2	1	0

2. Як ви вважаєте, чи у правильному напрямку розвивається м. Запоріжжя? (один варіант відповіді)

1. В правильному	4. Категорично НЕ в правильному
2. Скоріше в правильному	5. Важко відповісти
3. Скоріше НЕ в правильному	

3. Оцініть, наскільки Ви погоджуєтесь з нижче наведеними твердженнями, використовуючи 5-бальну шкалу (де 1 – абсолютно не погоджуєтесь, 5 – абсолютно погоджуєтесь). (один варіант відповіді по кожному РЯДКУ)

Твердження	Абсолютно НЕ погоджуюсь 1	2	3	4	Абсолютно погоджуюсь 5
Я хочу, щоб тут жили мої діти	1	2	3	4	5
Я пишаюсь містом	1	2	3	4	5
Місто, в якому я просто живу	1	2	3	4	5
Місто з проблемами	1	2	3	4	5
Мені важко себе тут реалізувати	1	2	3	4	5
Місто, в якому немає перспектив	1	2	3	4	5

4. Скажіть, будь ласка, чи плануєте ви після завершення навчання проживати у м. Запоріжжя? (один варіант відповіді)

1. Так, планую	3. Ні, планую жити у іншому місті України
2. Ні, повернуся до рідної країни	4. Важко відповісти

5. За шкалою від 1 до 5, як саме Ви відчуваєте зв'язок із культурою своєї рідною країни ?

Твердження	Абсолютно НЕ погоджуюсь 1	2	3	4	Абсолютно погоджуюсь 5
Вважаю важливим знати і дотримуватися традицій своєї країни	1	2	3	4	5
Я відчуваю глибоку зв'язок із культурою своєї рідною країни	1	2	3	4	5
Не визнаю цінностей інших культур	1	2	3	4	5

Виступаю прихильником діалогу культу	1	2	3	4	5
--------------------------------------	---	---	---	---	---

6. Як повинні іноземці ставитися до національної культури країни, в якій вони проживають? (один варіант відповіді)

1. Неухильно повинні дотримуватися національні традиції та цінності приймаючої країни
2. Шанобливо повинні ставитися до національної культури приймаючої країни, але необов'язково дотримуватися всіх традицій
3. повинні дотримуватися і цінувати тільки свою культуру, свої традиції і цінності
4. Важко відповісти

7. Якщо в майбутньому ви вступите в шлюб з представником / представницею іншої культури, країни, як ви себе поведете? (один варіант відповіді)

1. Буду наполягати, щоб чоловік / дружина дотримувався (ла) національні традиції та цінності моєї країни
2. Буду дотримуватися традиції і цінності національної культури мого чоловіка / дружини.
3. Докладу зусиль, щоб в моїй родині не були ущемлені права подружжя по відношенню до рідної культури
4. Будемо дотримуватися (вибірково) традиції обох культур
5. Будемо дотримуватися (повністю) традиції обох культур
6. Надам право вибору чоловікові / дружині.

8. Якою мовою Ви спілкуєтеся з друзями і колегами найчастіше ? (один варіант відповіді)

1. Рідною
2. Українською
3. Російською

9. Скажіть, будь ласка, чи виникали у Вас складнощі, пов'язані із Вашою національністю під час навчання в університеті? (один варіант відповіді)

1. Так
2. Ні (перехід до питання 16)

10. На що звертали увагу, коли ставилися до Вас неповажно? (декілька варіантів відповіді)

1. Незнання (недостатнє знання) мови країни, у якій проживаю
2. Зовнішність
3. Одяг
4. Дотримання культурних звичаїв своєї країни

11. Якщо так, то комунікацій з ким вони стосувалися? (декілька варіантів відповіді)

1. Під час спілкування із студентами
2. Під час спілкування із викладачами
3. Під час спілкування із персоналом університету

12. Скажіть, будь ласка, як саме Ви вирішили цю проблему? (декілька варіантів відповіді)

1. Звернувся/лась до керуючої ланки університету (перехід до питання 13)
2. Звернувся/лась до друзів, родичів (перехід до питання 13)
3. Ніяк, не намагався вирішити цю проблему (перехід до питання 15)
4. Інший варіант _____

13. Як саме Вам допомогли вирішити проблему?

---

14. У подальшому виникали проблеми?

1. Так
2. Ні

15. Чому Ви не намагалися вирішити цю проблему?

1. Це не допоможе, тому що я не громадянин України
2. Мене не хвилює думка тих, хто ставився до мене неповажно
3. Людина, яка ставилася до мене неповажно, потім вибачилася

СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИЙ БЛОК**16. Ваша стать:**

1. Чоловіча
2. Жіноча

17. Вкажіть, будь ласка, свій повний вік: _____ років**18. Сімейний стан: Одружений (-на)**

1. Неодружений (-на)
2. Розлучений (-на)
3. Вдівець/вдова

19. Вкажіть, будь ласка, рівень матеріального становища Вашої родини:

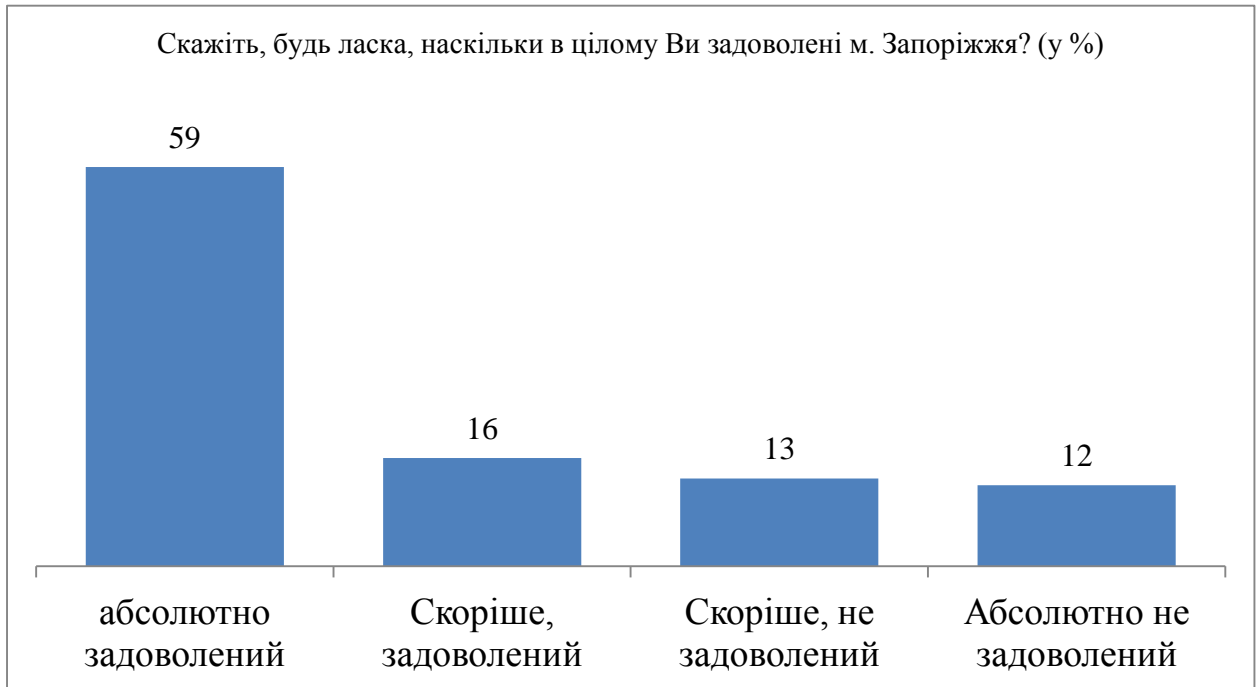
1. Дуже низький, не вистачає грошей навіть на основні потреби
2. Низький, ледве вистачає грошей на їжу, і дуже рідкісні покупки одягу.
3. Нижче середнього, вистачає на їжу, зрідка оновлюємо гардероб, але нічого не залишається на заощадження.
4. Середній, вистачає на їжу, одяг, інші необхідні речі і є певні заощадження.
5. Вище середнього, є заощадження, можемо дозволити собі придбати майже усі бажані речі.
6. Високий, можемо дозволити собі все.

20. Скільки років Ви проживаєте у Запоріжжі?

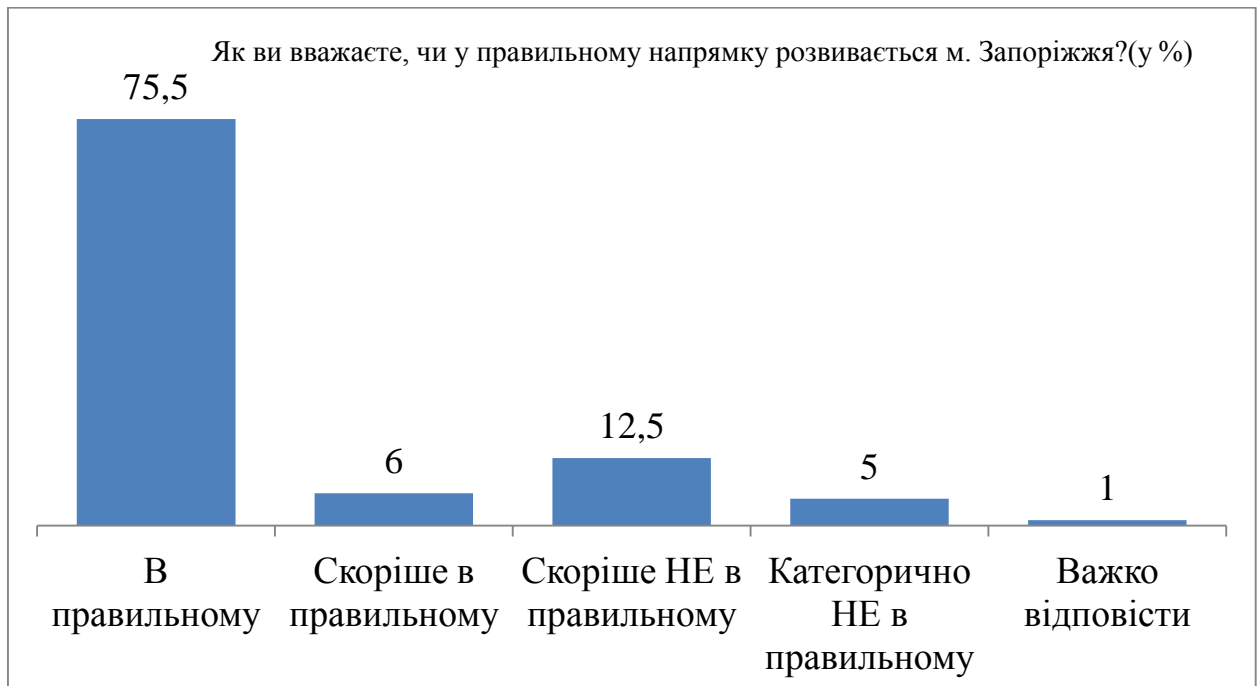
1. до 1 року
2. 1-2 роки
3. 2-5 роки
4. 5 і більше

21. Вкажіть, з якої ви країни? _____**ДЯКУЄМО ЗА УЧАСТЬ!**

Графічне зображення емпіричного матеріалу опитування

Рис. 1. Рівень задоволеності м. Запоріжжя в цілому

Рис. 2. Оцінка правильності напрямку розвитку м. Запоріжжя

Таблиця 1

Оцінка ставлення мешканців до міста Запоріжжя

ТВЕРДЖЕННЯ	Погоджуюсь, у тій чи іншій мірі	50/50	Не погоджуюсь, у тій чи іншій мірі	ВСЬОГО
Я хочу, щоб тут жили мої діти	23	30	47	100
Я пишаюсь своїм містом	42	30	28	100
Місто, в якому я просто живу	51	17	32	100
Місто з проблемами	73	16	11	100
Мені важко себе тут реалізувати	42	28	30	100
Місто, в якому немає перспектив	41	22	37	100

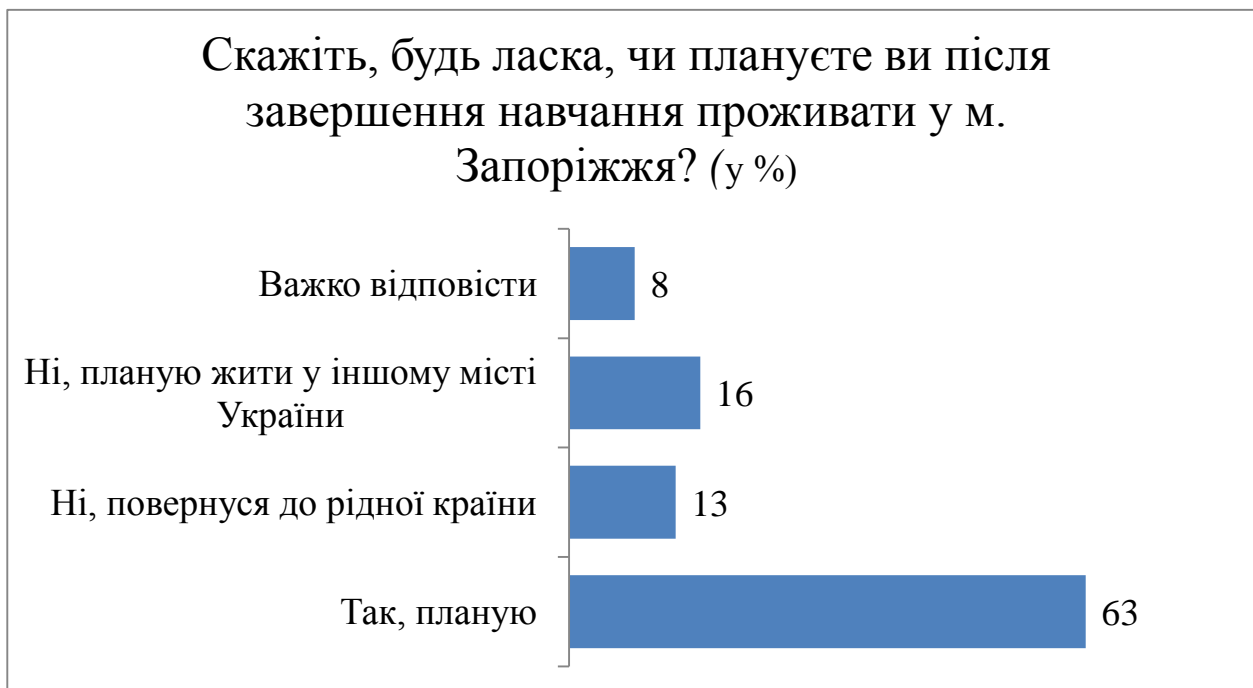

Рис. 3. Подальше життя у м. Запоріжжя

Рис. 4. Подальше життя у м. Запоріжжя (у розрізі статі)

Таблиця 2

Зв'язок із культурою своєї рідною країни

ТВЕРДЖЕННЯ	Погоджуюсь, у тій чи іншій мірі	50/50	Не погоджуюсь, у тій чи іншій мірі	ВСЬОГО
Вважаю важливим знати і дотримуватися традицій своєї країни	96,2	2,1	1,7	100
Я відчуваю глибоку зв'язок із культурою своєї рідною країни	86,8	9,1	4,1	100
Не визнаю цінностей інших культур	1,7	3,3	95	100
Виступаю прихильником діалогу культу	79,6	15	5,4	100

Як повинні іноземці ставитися до національної культури країни, в якій вони проживають? (у %)

Якщо в майбутньому ви вступите в шлюб з представником / представницею іншої культури, країни, як ви себе поведете? (у %)

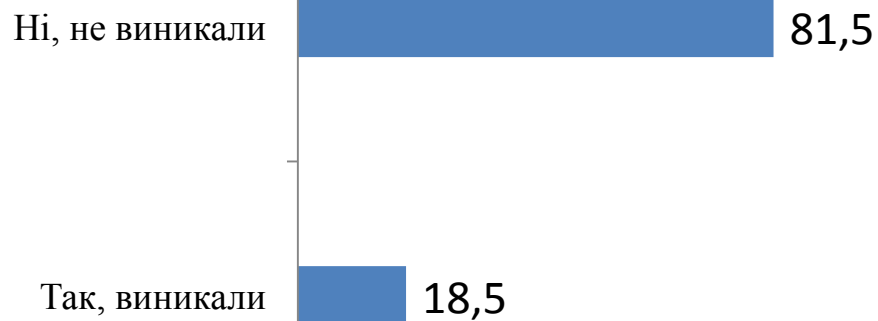

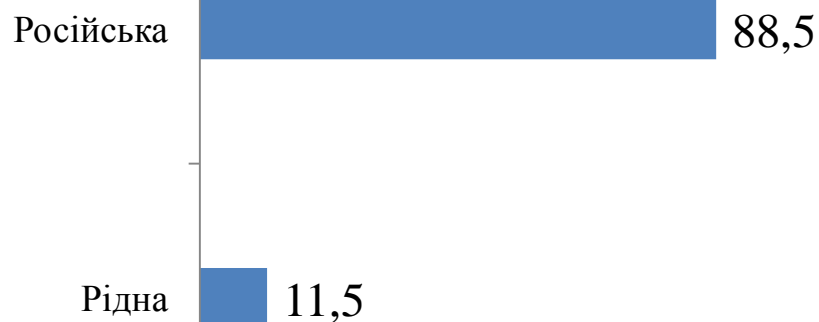
Рис. 4. Подальше життя у м. Запоріжжя (у розрізі статі)

Скажіть, будь ласка, чи виникали у Вас складнощі, пов'язані із Вашою національністю під час навчання в університеті (у %)

Якою мовою Ви спілкуєтеся з друзями і колегами найчастіше ? (у %)

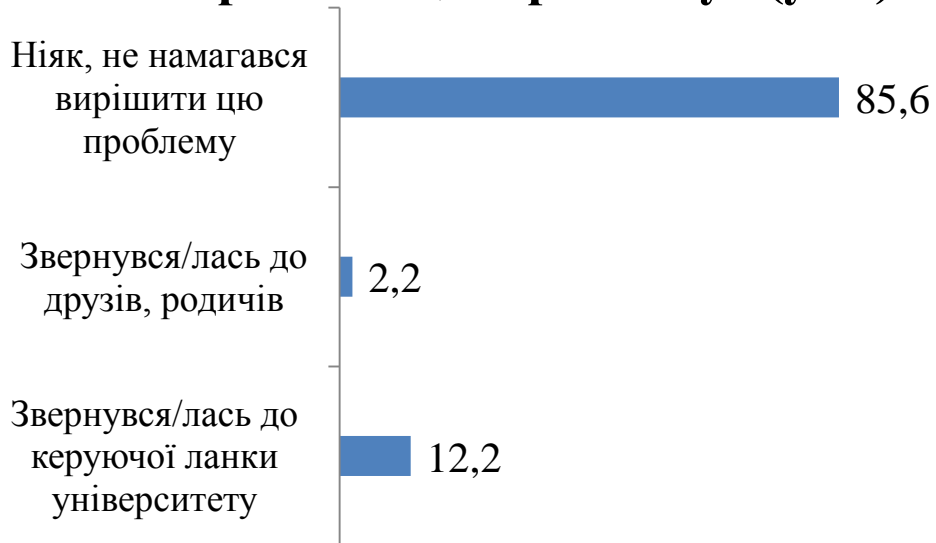
На що звертали увагу, коли ставилися до Вас неповажно? (у %)

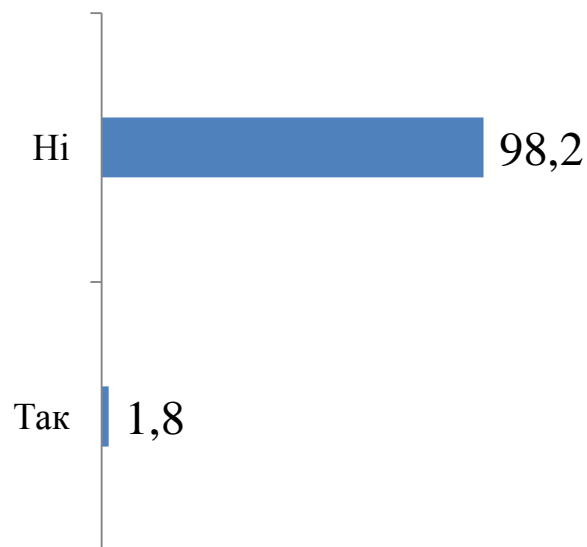
Якщо так, то комунікацій з ким вони стосувалися? (у %)

Скажіть, будь ласка, як саме Ви вирішили цю проблему? (у %)

Чи виникали проблеми у подальшому? (у %)

Чому Ви не намагалися вирішити цю проблему(у %)

Чи виникали у вас проблеми під час навчання в університеті, пов'язані із вашою національністю (у%)

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти «магістр»
Запорізького національного університету

Я, Бахмацька Наталія Олександрівна, студентка II курсу магістратури, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 054 «Соціологія», адреса електронної пошти bahmackiiav10@gmail.com:

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Стратегії полікультурної взаємодії молоді у міському середовищі» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

13.01.2020

Н.О.Бахмацька

Науковий керівник,
к.філос.н., доцент кафедри соціології

13.01.2020

О.С. Сорокіна